

ประชุมพงษาวดารภาคที่ ๓๘

เรื่องจดหมายเหตุ ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

พิมพ์แจกในการศพ

อำมาตย์เอก พระยาคณะกสิกรรม

๙
ขวอก พ.ศ. ๒๔๖๓

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

ห้องสมุดพุทธสมาคม
จังหวัดนครราชสีมา

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๕ นครราชสีมา

ประชุมพงษาวดารภาคที่ ๑๘

เรื่องจดหมายเหตุในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

พิมพ์แจกในการศพ

อำมาตย์เอก พระยาคณะกสิราชฤชากร

บวอก พ.ศ. ๒๔๖๓

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

เลขห้อง ๔๘๕๐๔๔๔

เลขหน้า 959.3035
2/244

เลขทะเบียน ๔.๓๔๖.18315

คำนำ

ด้วยท่านเจ้าพระยาอภัยราชา ฯ จะทำการปลงศพอำมาตย์เอก
พระยาคณะกิศราธูชากร (ศุข อินทวัตร) ผู้ช่วยปลัดทูลฉลองกระทรวง
ยุติธรรม มีศรัทธาจะพิมพ์หนังสือแจกในงานศพสักเรื่อง ๑ ท่าน
ชอบหนังสือประชุมพงษาวดาร ภาคที่ ๑๘ ซึ่งหอพระสมุดได้พิมพ์เมื่อ
เดือนมกราคมพ.ศ. ๒๔๖๒ แลยังมีฉบับอยู่ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร
จึงขออนุญาตแจกหนังสือประชุมพงษาวดารภาคที่ ๑๘ ในงานศพพระยา
คณะกิศราธูชากร กรรมการหอพระสมุดอนุโมทนาแลอนุญาตตาม
ประสงค์.

เรื่องหนังสือซึ่งรวมมาพิมพ์ในประชุมพงษาวดารภาคที่ ๑๘ นั้น ๓ เรื่อง
ด้วยกัน ล้วนเป็นเรื่องราวในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ แลแปลมาจาก
หนังสือซึ่งชาวต่างประเทศแต่งทั้งนั้น คือ

เรื่องที่ ๑ เรื่องการค้าขายกับต่างประเทศครั้งแผ่นดินสมเด็จพระ
นารายณ์ เรื่องนี้ผู้ใดจะแปลเป็นภาษาไทยหาทราบไม่ ต้นหนังสือเดิมเข้าใจ
กันว่าเป็นรายงานของพ่อค้าอังกฤษคน ๑ ชื่อยอชไฮวต์ บอกไปยัง
บริษัทอินเดียอังกฤษ ยอชไฮวต์คนนี้มีเรื่องราวปรากฏในหนังสืออื่น
ว่าเป็นผู้พาวิเชนทรเข้ามาในเมืองไทย ด้วยเดิมวิเชนทรรับจ้างเป็น
คนใช้ของยอชไฮวต์อยู่หลายปี ยอชไฮวต์เข้ามาเมืองไทยพาวิเชนทร
เข้ามาด้วย ครั้นเมื่อยอชไฮวต์จะกลับไป ให้วิเชนทรอยู่ดูการค้าขาย
ต่างตัว วิเชนทรจึงเลยอยู่ในเมืองไทยจนกระทั่งได้ทำราชการ ส่วน
ความในรายงานการค้าขายที่ยอชไฮวต์เขียนนั้น นำเสียดายอยู่ที่ต้น
หนังสือเดิมของยอชไฮวต์ชำรุดบุบสลายเสียมาก อังกฤษผู้แรกที่พบ

หนังสือนี้ไม่ได้พบเต็มฉบับ จึงเขียนแต่เท่าที่พบ ถึงกระนั้นลักษณะการ
คำขายก็ต่างประเทศครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ เพียงเท่าที่ปรากฏ
ในหนังสือที่ได้พิมพ์ ก็เป็นความรู้โบราณคดีที่น่าอ่านมาก

เรื่องที่ ๒ เรื่องประวัติวิชเชนทมนั้น ใครแต่งหาปรากฏไม่ ผู้ที่
แปลเป็นภาษาไทยเป็นจำนวนเดียวกันที่แปลเรื่องการคำขายที่กล่าวมา
แล้ว อันประวัติของวิชเชนทมนั้นปรากฏหลายความ ถ้าพวกเขาหลง
แต่่มักจะสรรเสริญว่าวิชเชนทมนั้นเป็นคนซื่อตรงฉลาดเฉลียว ถ้าพวก
พ่อค้านายทหารแต่่มักจะติเตียนว่าเป็นคนคดโกงปกปิดลับ แต่
สังเกตดูเข้าใจว่าจะกล่าวเกินไปด้วยกัน จะเชื่อฟังว่าจริงแท้ที่เดียวไม่
ได้ด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย

เรื่องที่ ๓ เรื่องจดหมายเหตุราชทูตไทยไปยุโรป ในแผ่นดิน
สมเด็จพระนารายณ์ครั้งที่ ๔ เป็นหนังสือพวกเขาหลงแต่ง พระสาร
สาสน์พลชั้นตรี เจริญ อาจารย์โรงเรียนนายร้อยทหารบกเป็นผู้แปล เรื่อง
ราชทูตไทยไปยุโรป ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ไปถึง ๔ ครั้ง
ด้วยกัน ไปครั้งแรกเรือแตก ทูตจมน้ำตายหายสูญไปหมด ครั้งที่ ๒
ผู้ไปเป็นแต่ไปสืบข่าวราชทูตที่หายไป ครั้งที่ ๓ โกษาปานเป็นราชทูต
ไป โกษาปานกลับมาถึงแล้ว เมื่อราชทูตฝรั่งเศสที่มากับโกษาปาน
จะกลับไป สมเด็จพระนารายณ์จึงทรงแต่งราชทูตให้ไปกับราชทูตฝรั่งเศส
อีกครั้งที่ ๔ เป็นครั้งที่ ๔ ซึ่งปรากฏเรื่องราวในสมุดเล่มนี้ เวลาทูต
ที่ไปคราวนี้อยู่ในยุโรป ทางนี้สมเด็จพระนารายณ์สวรรคต สมเด็จพระ
พระเพทราชาขึ้นได้ฝรั่งเศสไปเสียจากเมืองไทย แต่เอาตัวสำคัญไว้

ค

เป็นตัวอย่างนำ จนฝรั่งเศสพาราชาตไทยที่ไปคราวนั้นกลับมาสั่งจึงได้ปล่อย
ตัวจำนำไป หนังสือ ๓ เรื่องซึ่งพิมพ์ในสมุดเล่มนี้ มีค่าเงินทอง
แสดงมา

ข้าพเจ้าขออนุโมทนาคุณคุณวิมลราชกิจนิพนธ์ท่าน ซึ่งท่านเจ้าพระยา
อภัยราชาได้ทำการปลงศพอำมาตย์เอก พระยาคณะกิศราชฤทธาการ
ด้วยความเมตตาการุณาของท่าน ซึ่งมีอยู่แก่ผู้ที่ล่วงลับไป ทั้ง
ได้พิมพ์หนังสือเรื่องนี้ให้ได้อ่านกันแพร่หลาย เชื่อว่าท่านทั้งหลายที่ได้
รับสมุดเล่มนี้ไปอ่าน คงจะอนุโมทนาทั่วกัน.

๑๖ มกราคม ๒๔๖๓

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๓

สารบัญ

๑	รายงานการค้าขายในกรุงสยาม ครึ่งแผ่นดิน
สมเด็จพระนารายณ์	หน้า ๑
๒	เรื่องราวเจ้าพระยาวิชาเยนทร์	หน้า ๑๘
๓	เรื่องทูตานุทูตของสมเด็จพระนารายณ์ออกไปกรุงฝรั่งเศส
ครึ่งสุดท้าย	หน้า ๒๖

รายงานการค้าขาย
ในกรุงสยาม
ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์

รายงานการค้าขายกรุงสยาม ไต่เขียนในปีคฤศตกักราช ๑๖๗๘
พุทธศักราช ๑๐๔๐ แปลจากหนังสืออังกฤษ เกี่ยวข้องด้วยกรุงสยาม
ครั้งโบราณ ใช้ด้วยตัวอักษรแลตัวสกคณิกกว่าขัตยบันน์ เมื่อเทียบ
สมัยตามศักราช ก็ตกเป็นในปลายแผ่นดินพระนารายณ์มหาราช ครั้ง
ทรงทวารวาศีศรีอยุธยาโบราณ ๒๑๕ ปีมาแล้ว

ผู้เขียนหนังสือเรื่องการค้าขายในกรุงสยามฉบับนี้ (หมายเลขที่แล
ตัวอักษร โอ.ซี. ๔๖๘๖) เป็นลายมือเดียว เหมือนกันกับหนังสือ
ฉบับหมายเหตุ โอ.ซี. ๔๖๔๑, กล่าวความว่าตัวเขาได้รับอนุญาตให้เข้ามา
ทำการในบริษัทอินเดียที่ศวันออกแล้ว, แล้วว่าตัวเขาได้อยู่ในกรุงศรี
อยุธยามาสืบแล้ว. บุคคลผู้เดียวเท่านั้น ที่ต้องเป็นคนเขียนหนังสือ
ฉบับนี้คือขอสไวต์, แลการขออนุญาตให้เห็นชัดได้ว่าเหตุใด
จึงได้เห็นว่า หนังสือทั้งสองฉบับนี้เป็นลายมือคนเขียนผู้เดียวกัน

ถึงท่านผู้สมควรเป็นที่เคารพนับถือโรเบอตปาเกอ ผู้รับชำระสำหรับ
กิจการต่างของบริษัทอินเดียที่ศวันออก อังกฤษอันมีเกียรติยศที่
ประชุมปรึกษา ตั้งอยู่ณเมืองบันตัม

ไม่กี่ถึงวัน

๑ ขอสไวต์คนนี้เป็นผู้พาวิชเชนทเข้ามาเมืองไทย

๒ เมืองบันตัมอยู่ที่เกาะชวาเป็นที่ตั้งห้างของอังกฤษในสมัยนั้น

คุณท่านผู้สมควรเป็นที่เคารพนับถือ แลมีชื่อเสียงเกียรติยศ
เจ้าข้า

ท่านได้มีกรุณาอนุเคราะห์ตามน้ำใจที่ข้าพเจ้าสมัครอาสาเข้าทำการ
ในบริษัท อันมีเกียรติยศของข้าพเจ้า โดยการที่อนุญาตให้ข้าพเจ้า
เข้าทำการงานของท่านทั้งหลายนั้น ชักให้ข้าพเจ้ายินดีที่จะพากเพียร
ใช้ความพยายามอุสาหะของข้าพเจ้า เพื่อจะให้เกิดคุณประโยชน์แก่
ท่านทั้งหลาย ทวยังขึ้นไป, แลข้าพเจ้าจะทำการโดยซื่อสัตย์สุจริต, แล
ตั้งใจมั่นเอาใจใส่ทำการหน้าที่สำคัญ โดยเต็มกำลังแลสติปัญญาสามารถ
ของข้าพเจ้า เป็นอย่างดีที่สุด, เพราะฉนั้นก่อนที่ข้าพเจ้าจะสามารถ
ยื่นรายงานสำคัญ ที่จะไปเป็นเครื่องให้ท่านเห็นความสามัคคีของ
ข้าพเจ้าดีกว่านั้นขึ้นไปอีกข้าง, ครั้นข้าพเจ้าขอส่งรายงานเรื่องการค้าขาย
ทั้งปวง ในพระราชอาณาจักรสยามนี้มาแก่นันท่านก่อน, หวังใจว่าราย
งานฉบับนี้ คงจะเป็นคุณบ้างในทางค้าขายหรือเรื่องกิจการของบริษัท
มีเกียรติยศในที่นี้, ล้วนเป็นความจริงแท้ทุกข้อความตามที่ข้าพเจ้าได้
สืบสวน, แลสังเกตตลอดเวลาสืบที่ข้าพเจ้าได้อยู่ที่นั่น ทำให้ข้าพเจ้า
ได้ทราบ

(ข้อแรกเขากล่าวด้วยเรื่องเงินตราสำหรับบ้านเมือง, แลถ้อยคำ
ของเขาพรรณนาในการข้อนี้ ปรากฏยาวกว่าสองสามหน้ากระดาษ แต่
อ่านเอาความไม่ได้, ด้วยว่าหนังสือนั้นชำรุดเสียมาก, แท้จริงกระดาษ
ทั้งหน้าเท่าที่เขียนรายงานเต็มไปนั้นชำรุดเสียมาก เพราะชนญาเพราะ

เพลิงในคอนล่างกิ่งหนึ่ง, แลยังต้องปักกระดาศใหม่ทับให้แน่นหนาที่ทับ
ตัวอักษรเสี้ยนาหนึ่งอีกด้วย)

สินค้าที่เกิดขึ้นในบ้านเมือง

เมืองสยามนี้บริบูรณ์ด้วยสิ่งสินค้าต่าง ๆ ซึ่งเป็นประโยชน์แลมี
ค่าอย่างยิ่งเกิดขึ้นในบ้านเมืองเอง การบรรทุกสินค้าออกไปจำหน่าย
ถึงหัวเมืองต่างประเทศนั้น, อาจจะทำการค้าขายกันได้มากทีเดียว,
สิ่งสินค้าต่าง ๆ นั้น คือเนื้อไม้, หมาก, ติดยก, ฝาง, ช้าง, เกล็ด
สินเธาว์, ตะกั่ว, งาช้าง, สินค้าทั้งปวงเหล่านี้พระมหากษัตริย์รวบ
รวบเอาเสียหมด, แลมอบให้เจ้าพนักงานคลังสินค้าของพระองค์ เป็น
ผู้จำหน่ายขาย คนอื่นทั้งปวงนอกนั้นห้ามอย่างกวดขันมิให้ซื้อสินค้า
เหล่านี้จากมือคนอื่น, แลข้าพเจ้าได้เห็นการลงโทษอย่างแรง ได้ทำ
แก่ราษฎรบางคน ในการที่บังอาจล่วงพระราชโองการ, แต่ถ้ามองต่าง
ประเทศล่วงละเมิดทำผิดเช่นนั้นบ้าง เจ้าพนักงานมักจะทำเป็นไม่รู้ไม่
เห็นเสีย โดยความกรุณา

เนื้อไม้

เนื้อไม้เมืองนี้เป็นอย่างเอก ที่ฝรั่งเรียกกันว่าเนื้อไม้ขันทนาเป็น
อย่างวิเศษยิ่งกว่าเมืองไหนในโลกนี้หมด, เครื่องหอมอย่าง
อุดมนี้มีในป่าใกล้เขตรกัมพูชา, การค้าเนื้อไม้นี้ตกอยู่ในเงื้อมมือแขก
เปอร์เซียผู้มีบันทาศักดิ์ผู้หนึ่ง ซึ่งได้รับยศเป็นท้าวออกพระศรีมโนราช
เป็นคนพระมหากษัตริย์ทรงชุบเลี้ยง, แลได้ทรงพระกรุณาโปรดพระ

ราชทานอนุญาต ให้ทำการค้าขายเฉพาะสินค้าอย่างนี้ได้พ้นจากเป็น
ของต้องห้ามในสินค้าของหลวงมาหลายปี, แต่ก่อนมาก่อนเวลาที่ท่านที่
ล่วงแล้วถึงแก่กรรม การรับผูกขาดนั้นต้องคืน, แลการค้าเนื้อไม้
ที่เคยเป็นหน้าที่เจ้าพนักงานคลังสินค้าของพระเจ้าแผ่นดิน ค้าขายเป็น
ของหลวง เนื้อไม้ที่พวกแขกมัวร์ใช้กันมากในเมืองอินทปัตถ์ เมือง
ไซโครบัต แลเมืองเบงคอล, แต่ในเมืองเตอกแลชอาเรเบย์ยังใช้
มากขึ้นไปอีก, แลการค้าเฉพาะต้องใช้นั้นก็คือในการบูชาพระมะหะ
หมัดในเมืองเมคีน่า, แลเมืองเมกกะ (ญาติแขกเมืองไทยเรียกว่า
กบิลพัสดุ์) ท่านออกพระใช้จำหน่ายขายเป็นราคาต่าง ๆ สดแต่แต่ชนิด
เนื้อไม้ก็เพียงใด อย่างที่ที่สุคนธ์ราคาหยาบละ ๑๖ ชั่ง เนื้อไม้ที่ยังไม่ได้
จำหน่ายอีกมาก ข้าพเจ้าได้ทราบว่า ส่งไปขายที่เมืองโมกาในทะเลแดง
เป็นราคาแฟรสเสลดต่อ ๓๐๐ ปอนด์ จำนวนนี้เกือบตรงต่อหยาบละ ๑๕๐๐
ปอนด์ (ต่อไปในน่านนี้มีความอีกมาก ว่าด้วยเรื่องต้องการตุ๊ก,
แต่ลบลื่อนไปเสียหมด เอาความติดต่อกันไม่ได้ ถัดนั้นไปสังเกต
เค้าว่าด้วยเรื่องช้าง พรรณาดังการบรรทุกลงกำปั่นที่เมืองตะนาวศรี,
แต่ก็อ่านไม่ได้ถนัดอีก. เรื่องหมากนั้นเป็นข้อความที่กล่าวถนัดนั้นไป.)

หมาก

หมากนั้นมีส่วนสำหรับเป็นที่เพาะปลูก ในระหว่างเมืองนนทบุรี
(ชื่อเมืองนี้สงไสยเพราะสำเนียงไม่ชัดแต่ใกล้เคียงกับอื่น) นั้นแลปากแม่น้ำ
ใกล้เมืองบางกอก ในสวนเหล่านี้เก็บได้ ปีหนึ่งประมาณ ๒๕๐๐๐ หาบ
เจ้าของสวนนั้นถูกบังคับอย่างกวดขัน ต้องให้ขายหมากของตัวทั้งสิ้น

แก่พระมหากระษัตริย์เป็นราคาหยาบละ ๒ สลึง แลพระองค์โปรดให้
ขายอีกต่อหนึ่ง เป็นราคาหยาบละ ๑ ตำลึงให้แก่ไปตเกตต์เมืองมะเกา,
แลจนทเมืองก่งตัง. มีเรือกำปั่นมาจากท่าเมืองทั้งสองนบละ ๕ ๖ ลำ
แลรับบรรทุกสินค้าต่าง ๆ มีสินค้าอย่างนี้เป็นสินค้าสำคัญ, แลยังมี
พ่อค้าราษฎรในเมืองนี้อีกบ้างทำการค้าขายอย่างนั้นด้วย

ฝาง

ไม้ฝางนี้มีชุกชุมในหัวเมืองต่าง ๆ ในพระราชอาณาจักรสยาม
มาก สินค้าอย่างนี้บรรทุกออกไปจำหน่ายเมืองยูน, แลเมืองจีน พระ
มหากระษัตริย์ทรงรับซื้อจากราษฎรของพระองค์, ราษฎรขนมาส่งที่คลัง
สินค้าของพระเจ้าอยู่หัวเป็นราคาหยาบละ ๒ สลึง ๑ เฟื้อง แลพระองค์
โปรดให้จำหน่ายขายอีกเป็นราคาตามธรรมดาหยาบละ ๒ สลึง, แต่ในปี
คฤศตศักราช ๑๒๗๗ (จุลศักราช ๑๐๓๘) พระองค์โปรดให้ขึ้นราคา
เป็นหยาบละ ๒ บาท ด้วยทราบข่าวว่าราคาในเมืองจีนขึ้น, ครั้นต่อมาก็
กลับลดราคาลงอีกคงเท่าราคาเดิม ๒ สลึง

เกลือสินเธาว์

เกลือสินเธาว์ของเมืองนั้นเป็นชนิดอย่างดีทีเดียว, แลทำมาอย่าง
ดีตั้งแต่ข้าพเจ้าได้เคยเห็น, พระมหากระษัตริย์ ขายพระราชทานแก่
ราษฎรของพระองค์เป็นราคาหยาบละ ๕ บาท แต่เมื่อจำหน่ายจากพระ
เจ้าอยู่หัว สินค้าอย่างนี้เป็นราคาถึง ๑๗ บาท ราคานั้นเป็นพิกัดราคา
หลวง, แลตามราคานั้นได้ขายไปทุก ๆ ปี ๆ ละ มาก ๆ ให้แก่นาย

๖

ห้างหลวงของเจ้าแผ่นดินที่เมืองเอหมิง, แลเมืองสำหรับให้เจ้าใน
เมืองนั้นใช้ ในการสงคราม ที่รบพุ่งกันติดต่อกันในระหว่างเมืองเอหมิง
แลพวกตาค, แลเมืองญวนกับเมืองตังเกี๋ย

ตะกั่ว

ตะกั่วในเมืองนี้มีไม่สู้มาก เหมือนดึกขุยกเป็น (อ่านไม่ออก)
มีพิศกราคาหยาบละ ๑๐ บาท

งาช้าง

งาช้างนั้นราษฎรเที่ยวแสวงหากันในป่า (อ่านไม่ออก) ยี่หนึ่ง
พาลงมายังพระนครประมาณ ๖๐๐ ๗๐๐ หาบ ผู้ที่พาลงมา (อ่าน
ไม่ออก) โดยเจ้าพนักงานคลังสินค้าของพระองค์ เป็นราคาทิ้งต่อ
ไปนี้ คือ

งา ๒ กิ่งราคาหยาบละ ๑๖ ตำลึง

,, ๓ ,, ,, ๑๔ ,,

,, ๔ ,, ,, ๑๒ ,,

,, ๕ ,, ,, ๑๐ ,,

,, ๖ ,, ,, ๘ ,,

(ต่อไปนี้อีกสามบรรทัดอ่านไม่ออกที่เคี้ยว)

สินค้าที่เลวลงไปดังต่อไปนี้ คนที่ปวงมีอิศรภาพที่จะค้าขาย
ได้ คือ เหล็ก น้ำตาล ไม้ซุง เกลือ น้ำมันมะพร้าว เซรูน
(ไม่รู้ว่าจะอะไร) เชาส์ตัว

เหล็ก

แร่เหล็กนั้นมิในแขวงเมืองเหนือ อันเป็นพระราชอาณาจักร
ราวแถบเมืองศุโขไทยแลเมืองพิษณุโลก ทำได้พอใช้สอยในบ้านเมือง,
แลยหนึ่ง ๆ ยังไต่บรรทุกออกไปจำหน่ายณเมืองมะนิลาข้าง ราคาตาม
ธรรมทานัน ๖ ถึง ๗ บาทต่อหาบ

เข้า

เมืองนี้เป็นเมืองอุดมสำหรับการเพาะปลูก ถ้าไม่คึกว่าเมือง
อื่น ๆ หมกทั่วพลพบรรดาที่บรรบริศด้วยพืชพรรณ ก็นับเป็นเมืองที่ม
เข้ามากอย่างยิ่ง, หวังเมืองที่ใกล้เคียงแถบแหลมมลายูก็ได้ ใช้เข้า
เมืองนี้ทุก ๆ ปี จำหน่ายออกไปไกลจนกระทั่งเมืองมะลากา, แล
เมืองไคพเอญเข้าม่น้อย, แลเข้าแพงไปถึงเมืองชวาเหมือนเช่นที่เคย
มีในรัชศกศักราช ๑๖๗๖ แล ๑๖๗๗ (จุลศักราช ๑๐๓๘ แล ๑๐๓๙)
นั้นชาววิลันดาแลชาติอื่น ๆ พวกนี้พาเรือกำปั่นเข้ามาบรรทุกเข้าในเมือง
นี้ออกไปจำหน่ายเป็นหลายลำ, สินค้าอย่างนั้นขายกันทันทีตามมาตรา
อย่างหนึ่ง เรียกกันว่าภารา ๘๐ ภาราเป็น ๑ เกวียน ถ้าคิดเป็นน้ำหนัก
พอตรงกันกับ ๓๐ หาบพอดี, ว่าตามธรรมดาที่เคยมาราคาอยู่ในเกวียน
ละ ๑๐ ตำลึง ๑๒ บาท, แต่บนราคาเข้าชนมากแพงถึงอีกเท่าตัว แล
การบรรทุกออกไปจำหน่ายในหัวเมืองต่างประเทศ ห้ามขาดอย่างกวต
ชนที่เดียว, เพราะว่ามีน้ำท่วมครั้งนั้นมากเกินที่เคยได้พบได้รู้ในความจำ
ของมนุษย์, ทำให้เขาซึ่งได้หว่านไว้แล้วในแผ่นดินฉิบหายไปเสียมาก.

น้ำตาล

น้ำตาลนั้นทำกันชุกมาก ที่เมืองพิษณุโลก เมืองกำแพงเพชร
และเมืองสุโขทัย ได้บรรทุกไปจำหน่ายณเมืองยบันและเมืองมะลากา
ทุก ๆ ปีเป็นอันมาก ราคาธรรมดานั้นหาบละ ๒ บาท ๓ สลึง

ไม้ซุง

เมืองนี้เป็นเมืองที่ในป่าทั่วไป (อ่านไม่ออก) เต็มไปด้วยไม้ซุง
ที่ต้องมาแล้ว (อ่านไม่ออก) พวกวิไลนดาบรรทุกเอาออกไปจำหน่าย
เมืองมะลากา (อ่านไม่ออก) (ตอนนี้ไปอีกสิบเอ็ดกิโลสิบสองบรรทัด
มีคำตัวอักษร แต่อ่านไม่ออกเท่าที่เดียว)

เขาสัตว์

เขากระบือ, โค, เนื้อ, แลกวางลงมาจากเมืองข้างเหนือ ๆ มาก,
แลพวกวิไลนดาเขากว้านซอเอาหมด ด้วยเขาได้รับผูกขาดที่จะเป็นผู้ซื้อ
ไว้คนเดียว

เรือกำปั่นที่ใช้ในการค้าขาย

เรือกำปั่นที่ใช้นั้นพวกต่างประเทศที่คุ้นเคยไปมาค้าขายต่อท่าเมือง
นี้ ก็คือมาจากเมืองกิงตัง, เมืองมะเกา, เมืองเอหมิง, เมืองญวน,
เมืองสุรัต, แลเมืองคออร์แมนเดล

เมืองกิงตังแลเมืองมะเกา

สิ่งสินค้าที่บรรทุกมาจากเมืองกิงตัง แลเมืองมะเกานั้นคือ ไหม
ก๊วยแลแพรไหม, ปรอท, ทองขาว, ถ้วยชาม, ทองแดงแท่ง, แล
เครื่องเหล็กเป็นกะทะแลอื่น ๆ

โหมคืบ

โหมคืบนั้นตามธรรมเนียมชายกัน ประมาณราคาหาบละ ๕๐๐ บาท จนถึงคราวเข้ามามากเกินธรรมดาเช่นมีมาเมื่อขกกลายเป็น ทำให้ราคาถูกลง คงหาบละ ๔๕๐ บาท, สิ้นค้าอย่างนี้ พระมหากษัตริย์, แลพ่อค้า จินรียชอไว้สำหรับเป็นสินค้าส่งไปเมืองย่น, ที่ใช้ในพระราชอาณาจักร นนน้อยที่เดียว, ถึงแพรกเหมือนกันอย่างนั้น, คือแพรหนังไก่, แพร่ ต่วน, แพร่คอก, แลแพรหลิน, ก็บรรทุกออกไปด้วยเหมือนกัน

ทองขาว

เครื่องทองเหลืองทองขาว ก็บรรทุกออกไปจากเมืองนี้สู่ตลาด เมืองนนด้วยเหมือนกัน แต่ที่บรรทุกสิ่งสิ้นค้าอย่างนี้ออกไปจำหน่าย มากนั้น มักบรรทุกไปพร้อมกันกับปรอท, แลเครื่องถ้วยชามอย่าง คื่นนี้ไปเมืองสุรต, เมืองคอร์แมนเคิล, แลเมืองเบงกอล

ทองแดงแท่งแลเครื่องเหล็ก

ทองแดงแท่งนั้น, ใช้ทำของหลายอย่าง เช่นขันน้ำ, แลโตก ถาดสำหรับใช้เป็นเครื่องเรือน เหมือนดังเครื่องเหล็ก ก็ใช้เป็น เครื่องเรือนกันด้วยเหมือนกันที่เมืองนี้ แลบรรทุกออกไปจำหน่ายยัง หวเมืองแขกมลายูด้วย

ส่งสินค้าจากเมืองนี้

สินค้าต่าง ๆ ที่ส่งออกจำหน่ายเมืองก่งตังแลมะเกา นอกจาก ส่งสินค้าที่เกิดในพินบ้านพินเมืองนั้น ๆ ซึ่งกำบนเหล่านี้ต้องการบรรทุก,

ตามที่เขาพาเจ้าไค้กล่าวไว้แล้ว, เขาก็ซื้อสิ่งสินค้าต่าง ๆ บรรทุกออก
จากเมืองนั้น ๆ เหมือนเช่นกฤษณาจากเมืองคันทอร์, พริกไทย,
การะขุน, แลรังนก, (อ่านไม่ออก) จากทมิฬโดยพวกแขกมลายู ใน
เรือสำเภาย่อม ๆ, แลผ้าต่างเมืองสุริตข่าง (อ่านไม่ออก) ก็ซื้อ
โดยเงินเมืองกิงตังด้วยเหมือนกัน (อ่านไม่ออก)

ค้าขายต่อเมืองเอหมิง

เราฉบับหนึ่ง ๒ ๓ ๔ ลำ ลำเอามาจากเมืองเอหมิง (ต่อไป
นี้อ่านเอาความไม่ได้เลย)

ค้าขายกับเมืองญวน

เรือกำปั่นมาจากเมืองญวนนั้น เปนของกษัตริย์เมืองนั้น, มา
เพราะมุ่งหมายเพื่อจะซื้อเกลือสินเธาว์, แลตะกั่ว, สินค้าที่เขาพามา
มักเปนทองคำ, ก็มักล้าพักข้าง ไม่อย่างนี้ใช้อย่างเปลืองมากกว่า
เนื้อไม้, ใช้กันมากในเมืองยี่น, ขายได้ทีนั้นแพง ๒ ๓ ๔ หน
กว่าน้ำหนักรเงิน

ค้าขายกับอินเดี๋ย

เรือกำปั่นมาจากเมืองสุริต, แลเมืองคอร์แมนเคิลนั้น, บรรทุก
สินค้าต่าง ๆ หลายชนิดสำหรับใช้ในบางเมืองนั้น ๆ แลบรรทุก
ไปยังเมืองยี่น, เมืองจีน, แลเมืองมนิลา, ซึ่งเขาแลกเอาคอก
ทองแดง, ทองเหลือง, ทองขาว, แลเครื่องถ้วยชาม, แต่ผ้าเป็น
อันมากที่เรือกำปั่นเหล่านี้บรรทุกมายังที่นั่น ๆ, พระมหากษัตริย์เมือง
นี้โปรดให้เอามา แลยังมีเรือกำปั่นเปนหลายลำของพวกแขกมัวร์ มา

ห้องสมุดพุทธสมาคม

จังหวัดนครราชสีมา

๑๑

จากเมืองเบงกอล, แลเมืองเมตซเลปะตันมายังท่าเมืองตะนาวศรี,
ถึงแล้วชนชนเค้นขกมายังเมืองนี้, แลการค้าขายอย่างนี้ เคียว
ตกอยู่ในเงื้อมมือพวกแขกเปอเซียแลพวกแขกมัวร์รวรตทำเลียบหมด,
ท่วยพวกแขกเหล่านี้เขากำลังมีอำนาจเป็นเจ้าเป็นนายเมืองแถบนั้นเสียที่
เคียว เป็นทั้งเจ้าการค้าขายท่วย การที่เขาเมื่อกำลังขึ้นได้ก็เพราะความ
กรุณาเกอหนุนของท่านออกพระศรีมโนราช ซึ่งข้าพเจ้าได้เอ่ยถึงนาม
ท่านมาแล้ว, ท่านผู้นี้ ๓๐ ปีมาแล้ว, ได้เป็นที่ปลุกยาราชาการแผ่นดิน
ของพระมหากษัตริย์กรุงสยาม, ท่านตั้งความเพียรพยายามเป็นอย่าง
ยิ่งยวด ถึงจะเป็นการเสียหายแก่ตัวท่านเองอย่างไรบ้างก็ไม่ว่า คิด
แต่จะช่วยให้คนร่วมชาติในบ้านเมืองเดิมของท่าน ค้าขายก็ท่วยผล
ประโยชน์ยิ่งขึ้นอย่างเคียว, แลทั้งตั้งใจอุกหนุนแขกพวกท่นขถอสาสนา
มะหะหมัดด้วยกัน, ความมาคหมายของท่านสำเร็จได้ดังที่เคียว, หัวเมือง
ที่ท่านตั้งใจเพาะปลูกพวกชาติของท่านลงไว้ ในเมืองแถบนั้น จนมีผู้คน
มากมายเกอขจะเท่ากับพลเมืองเดิม แต่ยิ่งยักกว่าพลเมืองขึ้นไป
เสียอีกโดยชวนมัทธิพยัสสมบัติแลอำนาจ ผู้สำเร็จราชการเมือง
ตะนาวศรีแล (อ่านไม่ออก) แลเมืองมริทก็เปนแขกชาวเปอเซีย, แล
ยังหัวเมืองใหญ่ ๆ แถบนั้น ทางที่จะผ่านเข้ามาศรีอยุธยา เช่น
เมืองเพ็ชรบุรี, เมืองปราณบุรี, เมืองกุยบุรี, แลเมืองอื่น ๆ ก็เปน
แขกเปอเซียด้วย. นายเรือของพระมหากษัตริย์ ที่ใช้ไปจากเมือง
ตะนาวศรีไปยังเมืองมะเกาแลเมืองเบงกอล ก็เปนแขกเปอเซีย, นาย

ห้างของพระเจ้ากรุงสยาม ซึ่งโปรดให้ไปอยู่ในเมืองโน้น ๆ สำหรับ
เป็นอุระคแลราชอาณาจักร ก็เป็นแขกเปอเซียนอีกด้วย. การที่จะเอาใจให้
มีมานะอุสาหะทเยอทยานหาความชอบให้ไ้ราชการนั้น ทรงยกย่อง
ให้มิเกยรติยศเป็นถึงทราชทูต (อ่านไม่ออก) ในเมืองนนทบุรี (สงไสย)
ทหนักมีพ่อค้ามาก (อ่านไม่ออก)

(ก่อนนี้ไปอีกประมาณหลายสิบบรรทัด, เลื่อนเต็มทีเหลือนี้ไสย
ซึ่งจะอ่านเอาความไ้)

มีเรือสำเภายี่ละลำหนึ่งข้างสองลำข้าง ส่งไปยังเมืองยบูน, แล
เมืองกิงตัง, แลข้างที่ไปยังเมืองเอหมิง, แต่พระมหากษัตริย์แต่
ชั่วส่งไปยังเมืองมณิลายละหนึ่งลำทุกปี, การแต่งเรือทั้งการเดินเรือ
แลการค้าขายนั้น ให้จันจิกการทั้งทีในเมืองนกเหมอนกนกนกับทเมือง
ต่าง้าว ผู้จิกการนั้นเป็นนายห้างต้นเรือน ถ้าผู้รับใช้อีกต่อหนึ่ง
ท่านเจ้าพนักงานใหญ่นั้น เป็นข้าราชการของพระมหากษัตริย์ เป็น
คนมีบุญอำนาจวาศนามาก ตำแหน่งยศของท่านนั้นออกยาศ์วิพัฒน์
เรือสำเภานอื่น ๆ ในท่าเมืองนี้ เป็นของเจ้ากแทบทั้งสิ้น เว้นไว้
แต่ ๒ ลำๆ ๓ ลำเป็นของพ่อค้าชาติอื่น

เรือสำเภาที่ไปเมืองยบูนนั้น ออกในเดือนมิถุนายนแลกลับใน
เดือนมกราคม สินค้าที่เกิดในเมืองนทบุรีรทกระวางเรือนั้น ก็ตาม
ที่ใดกล่าวแล้ว, คือฝาง, น้ำตาล, เซรูน, (ไม่รู้ว่าจะไร) งาข้าง,
แลเขาต่าง ๆ ข้าง พวกจีนก็สามารถที่จะหาอำนาจแย่งพวกบริษัท
วิลันดา ที่ผูกขาดไ้ข้างเหมือนกัน, นอกนั้นยังบรรทุกผ้าต่าง ๆ

เมืองสรีทแลเมืองคอร์แมนเคิลไปเป็นอันมาก, แลเกือบจะชนสรวพ
 สิ่งทั้งปวงที่ทำในประเทศยุโรป สิ่งเข้ามาที่นี้กลับทวนส่งออกไปด้วย
 หมด, เมื่อซากกลับเขายรรทุกสินค้าขึ้นมา, คือโกแปง (ไม่รู้ว่าจะไร)
 ทองคำ, ทองแดง, แลเครื่องถ้วยชาม

โกแปง (ไม่รู้ว่าจะไร) ทองคำ

ราคาโกแปง (ไม่รู้ว่าจะไร) ทองคำที่เมืองนั้นตั้งอยู่ในระหว่าง
 ท่อนฤอันละ ๓๓. แล ๑๕. บาท

ทองแดง

ทองแดงของพวกค้าสำเภานั้น มักเคยถูกเวลาจำเป็นที่ต้องรีบ
 ร่อนขายจะได้ซื้อสินค้าอื่น รีบกลับให้ทันฤดูกาล, เมื่อแรก ๆ มา
 ถึงอาทจะซื้อได้หลายละ ๖ ตำลึง ๑ บาทเป็นเงินสด, แลในเวลาเที่ยว
 กันเรียกราคาหลายละ ๘ ตำลึง ในการที่จะแลกกับสินค้าอื่น ๆ, แล
 สินค้าอย่างนี้เคยราคาขึ้นในการซื้อขายด้วยเงินสดอีกทุกคราว เมื่อถึง
 ฤดูที่จะชนในบหนึ่งบหนึ่ง, คือเมื่อเวลาจะยรรทุกสินค้าอย่างนี้ ออก
 ไปจำหน่ายที่เมืองสรีท แลเมืองคอร์แมนเคิล, แต่ก่อนพระมหา
 กษัตริย์ทรงรวบกว้านซื้อสินค้าอย่างนี้เอาเสียพระองค์เดียวมาก, แลใช้
 สินค้าแลกเปลี่ยนต่อสินค้าอย่างอื่นเป็นราคาหลายละ ๑๒ ตำลึง, แต่ต่อ
 มาอีกสองบออกพระศรีมโนราช กราบทูลให้พระพุทธเจ้าอยู่หัวลด
 พิกัดราคาลงเป็นหลายละ ๘ ตำลึง แลยอมอนุญาตให้คนทั้งปวงมี
 อำนาจซื้อขายได้ โดยใจปราณา, แลคิดใช้พระราชทรัพย์ที่ขาดไปนี้

ด้วยจิตเป็นวิเศษภาษาสยบลตหนึ่ง

เอาตามทองแดงทั้งปวงที่บรรทุก

เข้ามา

เครื่องถ้วยชามเมืองยูน

เดิวนพวกค้าสำเภาเขาพากันบรรทุกเครื่องถ้วยชามเมืองยูนเข้า
มามาก ข้าพเจ้าได้เลือกเอาเครื่องถ้วยชามอย่างที่ดีอย่างดี ฤๅแล้ว
ต่อแล้วด้วยกันมาเทียบกันกับของเมืองจีนเมื่อก่อน เห็นปรากฏชัด
ไ้ว่าดีสู้ของจีนไม่ไ้เลย แลเมื่อก่อนนั้นพากันแตกตนบรรทุกเข้ามา
มากมายผิดปรกติ ราคาตกถูกลงมากทีเดียว

เมืองมะนิลา

เรือสำเภาของพระมหากษัตริย์ ที่แต่งไปเมืองมะนิลาขลังครั้งนั้น
บรรทุก (อ่านไม่ออก) ของเมืองสุริตแลเมืองคอร์แมนเคลใหม่ตียบแล
แพรต่าง ๆ ของเมืองจีน (อ่านไม่ออก) เหล็ก, แลซากสัตว์บรรทุก
(ตอนไปมีสองบรรทค์อ่านไม่ออก)

ในเมืองนี้ไม่มีภาษาเขาส่งออกที่ตองเสีย, จะบรรทุกสินค้าอะไรเข้ามา,
ฤๅบรรทุกสินค้าอะไรออกไปก็ไ้ เว้นไว้แต่สยบลตที่ไ้ชักเอาแต่ทอง
แดงเมื่อก่อนนั้นมาแล้ว, แต่ไทยไ้เรียนวิธีมาจากจีนที่จะเก็บภาษีวัด
ปากเรือ ไม่ว่าใครต้องเสียภาษีหมด เว้นไว้แต่อังกฤษกับวิลันดา

บริษัทวิลันดาค้าขาย

พวกบริษัทวิลันดาเข้ามาทำการค้าขายในเมืองนี้ ราวปีคฤศต
ศักราช ๑๖๗๐ (ฤๅจุลศักราช ๑๐๓๒), ที่พักของเขาตั้งห่างอยู่ริมแม่น้ำ

น้ำ, มีคนไวใจเชื่อถือเขามาก, แลคุ้นเคยกันอย่างธรรมเนียมบ้านเมืองเรยบริยคตที่เคยว จำนวนฝรั่งในห้างของเขามีประมาณ ๒๕ คน, คนเหล่านี้เป็นจำพวกช่างแลคนเรือเสียกว่าครึ่ง, แลนายห้างของเขามีช่วงออกไปตั้งอยู่ที่ท่าอีกเมืองหนึ่ง ในพระราชอาณาจักรของพระมหากษัตริย์สยาม เรียกกกันว่าเมืองนครศรีธรรมราช ห้างกรุงศรีอยุธยาออกไปทางทิศใต้ประมาณราว ๑๒๐๐๐ เส้น

การค้าขายในเมืองนี้แต่ก่อนเป็นผลประโยชน์แก่พวกวิลันตามาก, เขาบรรทุกผ้าต่าง ๆ เป็นอันมากมาจากเมืองสุรัต, แลเมืองคอร์แมน เคลขายไ้รวกเร็วมีกำไรมาก, แลทั้งไ้กำไรในสินค้าที่เขากว่าน จิตชอเตรียมไว้ที่เมืองนี้ สำหรับบรรทุกกลับไปจำหน่ายในท้องตลาดเมืองนั้น ๆ, แต่กำไรที่หาไ้ได้ในสินค้าทั้งสองอย่างนี้เสื่อมโทรมลง, ด้วยสินค้าผ้าต่าง ๆ ก็จกจาง เพราะการค้าขายของพวกแขกมัวร์เมืองตะนาวศรีทวยังชน, แลเรือกำปั่นออกจากเมืองสุรัต ก็ไ้ใช้โดยตรงมาเมืองนี้ที่เคย, แลซ้ำทำให้มีผ้ามากมายหลายอย่างต่าง ๆ นา ๆ เหลือเพื่อเกินปรารถนา, แลลดต่ำราคาลงต่ำกว่าผ้าพวกวิลันดาสั่งมาจากเมืองยะเตเวียมาก ทั้งไ้ที่ทราบว่าผ้าของชาววิลันดาที่สั่งเข้ามา ก็ยังกำหนดราคาให้ขายราคาเท่านั้นเท่านั้น ผู้การค้าขายของพวกแขกเขาไม่ไหว, ข้าพเจ้าไ้ทราบความจากผู้ควรเชื่อถือไ้แน่ ว่าจำนวนเงินที่เขาขายผ้าไ้ทั้งปีเคยวันไม่คุ้มค่าต้นทุนเสียอีก

(ก่อนไปอีกกว่าสิบเจ็ดบรรทัด, ลบเลือนเสียหมดอ่านไม่ออกมาก เขาความไม่ไ้เลย)

เขามีอำนาจผิดกว่าคนสามัญ ในการที่ทำให้การค้าขายของเขา
 มีผลได้, อำนาจเหล่านั้นหวัชชอกผูกขาดยึดซื้อยึดขายต่อกันที่เมืองนคร
 ศิริธรรมราช, แลมีอำนาจที่จะซื้อต่อกันจากราชฎาทันเป็นราคาภาวาละ
 ๑๕ ตำลึง ๒ บาท ซึ่งทำให้เขารวยมากด้วยอำนาจวังแกราชฎาทัน เขา
 ได้ด้วยความเกอหนนของออกยาพิชิต (สงไสย) แต่ได้เท่านั้นยังไม่พอ
 โลกเจตนาของเขา, ด้วยว่าเขายังได้พยายามอีกเป็นหลายครั้งหลายครา
 เพื่อจะเขยิบอำนาจเอื้อมออกไปอีก, แลอยากที่จะตั้งตัวเป็นเจ้าการค้าขาย
 ทั้งปวงเสียทีเดียว, เขากราบทูลวิงวอนรบกวนพระเจ้าอยู่หัว จะให้โปรด
 บังคับให้ต่อกันหลวงทั้งปวงตกมาเป็นของเขาด้วย, ตั้งแต่ข้าพเจ้ามาอยู่
 ในกรุงศรีอยุธยาแล้ว ครั้งหนึ่งเขากราบทูลขอรับเหมาซื้อต่อกันทั้งบ้าน
 ทั้งเมือง บรรดาที่จะถลุงได้เป็นราคาภาวาละ ๑๖ ตำลึง เป็นเงินสค
 ฎาภาวาละ ๑ ซึ่ง กำหนดใช้เงินต่อกันหนึ่ง, แลการรับเหมานั้น จะขอ
 สัญญาติดต่อกันไปสืบๆ, แต่พระมหากษัตริย์ไม่ทรงรับ, แลกลับเป็น
 เเคราะห์ผิดของเขาในการที่พระเจ้าอยู่หัวทรงปฏิเสธเสีย, ด้วยสินค้าอย่าง
 นั้นราคาตกลงมาก ที่เมืองสุรตแลเมืองอื่น ๆ เป็นการสุตกกำลังไม่มี
 ทางที่เขาจะหากำไรได้เลย, แต่เป็นบุญที่เขายังมีสติพอที่ไม่คิดพยายาม
 ที่จะรวบรวมเอาคนเคี้ยวหมกในคราวนั้น ข้าพเจ้าเข้าใจที่รายงานว่าเขาบอกเข็ด
 ไม่รับซื้อต่อกันที่ผู้มาขายให้เสียอีก, จำนวนต่อกันที่เขาได้จดซื้อขึ้น, แล
 ที่เมืองนครศิริธรรมราชมีอยู่แล้วไม่เกิน ๘๐๐ ภาวาละ, ซึ่งที่เมืองนคร
 ศิริธรรมราชราคาภาวาละ ๑๕ ตำลึง, แต่ซื้อขึ้นเคยซื้อเป็นฟักตราคา

ภาวละ ๑๕ ตำลึง ๒ บาท จนถึงเวลานายห้างจึงขอร้องลดราคาลง
 ทั้งที่เมืองนครศรีธรรมราชด้วย, แลยังได้ยินพูดว่าจะต้องลดราคาทั้ง
 แลที่โน้นลงอีก, ข้าพเจ้าตรองเห็นอยู่แล้วว่าเป็นการสำคัญของเขา
 จำเป็นจริง ๆ ที่จะต้องทำเช่นนั้น เพราะราคาซื้อขายที่ภาวละ ๑๕ ตำลึง
 แลที่สุรตปอนต์ละ ๘ ร้อย, ๗๗ ๒๘ ปะโกดาส์ แกนดักที่เมืองเมตข
 เลเปตัน (ด้วยว่าในยัคเป็นราคาในท้องตลาดเมืองเหล่านั้น) คงจะ
 ไม่ใคร่พอที่จะเขมือบแถมเสียค่าระวาง นอกนั้นยังถูกค่าที่ซื้อด้วยเงินสต
 กองไว้อีก. เคยวันพวกวิลันดาเขากำลึงลงเงินลงทองซื้อเขาต่าง ๆ
 ซึ่งยังคงเป็นกำไรให้ทำการค้าขายใหญ่อยู่ที่นี่ ได้แทนการค้าใหญ่
 สองอย่างที่ไม่เป็นผล (อ่านไม่ออก)

(เหลือนี่อ่านไม่ออกที่เคี้ยว)

เรื่องราวเจ้าพระยาวิชาเยนทร์

แปลจากหนังสือเรื่องอังกฤษ มาเกี่ยวข้องกับกรุงสยามครั้ง
โบราณ ที่ใครรวบรวมหนังสือของคนในครั้งนั้นแต่ง ซึ่งยังรักษาไว้ใน
ศาลากลางเมืองอินเดียน่า ตพิมพ์ขึ้นไว้เป็นเล่มข้าง

เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ นามเดิมคอนสแตนซ์ฟอลคอนนั้น เป็น
คนเคราะห์ดีที่ไม่ช้าได้มีบุญวาสนาขารม เป็นอรรคมหาเสนาบดีใน
กรุงสยาม ได้มีหนังสือไปมากับพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ พระเจ้าแผ่นดิน
ฝรั่งเศส ได้รับพระราชสาส์นตอบตรัสเรียกฟอลคอนนั้นว่า “สหาย
ที่รัก” แลได้ส่งบรรณาการไปถวายพระเจ้าเยมส์ที่ ๒ ราการาว
๖๐๐ ซึ่งโดยสมัค เมื่อพิจารณาถึงเกียรติยศอย่างสูงของท่านแล้ว ก็
เป็นพยานให้เห็นการที่ฝรั่งเศสได้เป็นใหญ่กว่าเจ้าของเมือง

มีหนังสือที่ตีพิมพ์เล่าถึงเรื่องวงศ์ตระกูลของฟอลคอนนั้น เป็น
อันมากต่างแยกเพี้ยนกัน บ้างก็ว่าท่านเป็นเทือกเถาเหล่ากอชาติกรีก
ชาติเยนัวแลชาวเวนิส แต่ถึงมาทว่าบิดามารดาของท่านจะเป็นเทือก
เถาเหล่ากอชาติไหนก็ตามเถิดเป็นแต่รู้แน่ได้ว่า ตัวของท่านได้เกิดที่
หมู่บ้านคัสโตคในเกาะเซฟโลเนีย ในปีคฤศตศักราช ๑๖๔๐ ถ้า
จุลศักราช ๑๐๑๒ เป็นบุตรนายโรงเข้าแก่งย้อม ๆ ท่านทั้งบ้านอาไศรย
ไปในเรือกำปั่นไปอังกฤษเมื่ออายุท่านได้ ๑๐ ขวบ แลปรากฏว่าอยู่ใน
อิงแคลนค์ จนปีคฤศตศักราช ๑๖๗๐ ถ้าจุลศักราช ๑๐๓๒ เมื่อท่าน
มายังประเทศแถบตะวันออกนี้ ท่านเป็นย่าวสำหรับวังเตนริชโซย
ในเรือกำปั่นไปของยอชไวต์ ๆ เทียวค้าขายอยู่หาบ ในระหว่างแหลม

โกโรแมนเคลแลอ่าวเปอเซียน ในเวลานั้นก็ดูเหมือนฟอลกอนจะยังคง
 รั้งใช้อยู่กับขบชไวต์ด้วย แลในปีคฤสศักราช ๑๖๗๕ ฤาสุ
 ศักราช ๑๐๓๗ ได้เข้ามายังกรุงศรีอยุธยาอยู่กับขบชไวต์ด้วย แลได้
 ช่วยทำการค้าขายเป็นนายห้างของไวต์ โดยอภัยนั้นแลฟอลกอนจึงค่อย
 สามารถที่จะเขมือบเงินไว้ได้บ้าง ก่อนที่ไวต์ไปจากกรุงศรีอยุธยา
 นั้น ฟอลกอนก็รวบรวมเงินของตนไว้ได้พอซื้อเรือชื่อเมอร์ไถ์ลำหนึ่ง
 แลรู้วิชาวิธีเดินเรือแลคุ้นเคยชำนาญในการที่ตนได้เคยเดินเรือกับ
 ไวต์มาแต่ก่อนบ้าง ท่านก็เป็นนายเรือของท่านเองแล่นออกทะเล แต่
 ถูกคลื่นลมพัดซัดกลับเข้ามาเสีย แลถูกคลื่นลมพัดกลับเข้ามายังปากน้ำ
 ถึงสองครั้ง แต่มิได้มีอันตรายอย่างใด ฟอลกอนมานะแล่นเรือผา
 คลื่นฝนลมออกไปในทะเลอีกครั้งหนึ่ง ถูกเรือแตกอับปางลงในคราวที่
 สาม แต่ยังไม่สาหัสพยายามรักษาเงินไว้รอดได้จากฉิบหายในคราวเรือ
 แตกนั้น ๒๐๐๐ เหรียญ การครั้งนี้เป็นเคราะห์ร้ายจนแสบแก่ฟอลกอน
 ที่เคยว ต้องทนลำบากยากเย็นไหนจะระวังตัวระวังทรัพย์ ทั้งเห็นค
 เหินยออ่อนเปลี้ยก็แสนแล้ว ท่านล้มหลยอยู่บนฝั่งทะเลวันหนึ่งแล่นมิตร
 ฝันว่าท่านได้เห็นคนผู้หนึ่ง ทำทางอย่างมหากระษัตริย์ เสด็จมา
 ประทับทอดพระเนตรดูตัวท่าน แลคงพระอาการยิ้มแย้มออกพระโอษฐ์
 ตรัสว่า “กลับไปกลับไปยังที่ ๆ เจ้ามา” คำนี้แลทำให้ซึมซาบ
 หัวใจฟอลกอนอยู่มิรู้ลืม ท่านมิได้หยุดที่จะคิดถึงความฝัน จนท่าน
 คิดที่จะจำหน่ายเงินของท่าน ๒๐๐๐ เหรียญ หาซื้อเรือกำปั่นที่จะพา
 ท่านกลับมายังกรุงสยามได้ ณวันรุ่งขึ้นกำลังท่านเดินอยู่ตามฝั่งทะเล

ท่านแลไปเห็นคนผู้หนึ่งเดินตรงเข้ามาหาท่าน ผ่าผอนเขย่งน้ำหมก
 มอลอมอแก ทิ้งหน้าตาก็ซึกเคราสลค การซ่อนแลทำให้เห็นซึก
 ไคว่า คงจะเป็นคนถูกเรือแตกเหมือนตัวท่านเข้าอีก แต่คงไม่ใช่
 คนอื่นไกลนอกจากราชทูตของพระมหากษัตริย์กรุงสยาม ผู้ถูกเรือ
 แตกเมือซากลยมาจากเมืองเปอเซีย เพราะฟอลกอนพูดภาษาไทยได้
 ท่านก็พุดจาไถ่ถามคนผู้นั้นด้วยภาษาอันเป็นถิ่นของเขา จึงได้ทราบ
 ความยากเข็ญของท่านราชทูตผู้นั้น ฟอลกอนจึงชวนให้ราชทูตกลับไป
 กรุงสยามพร้อมกับตัวท่าน โดยเรือที่ท่านตั้งใจจะซื้อใหม่ ท่านราช
 ทูตสยามเห็นด้วย โดยขอบอกขอบใจเป็นล้นพ้น เมื่อกำลัง
 อยู่ทอयाแล้ว ท่านราชทูตก็พาฟอลกอนไปหาเจ้าพระยาพระคลัง แลได้
 กล่าวคำสรรเสริญคุณความดีของฟอลกอนมาก ตั้งแต่นั้นมาฟอลกอน
 ก็ฝากตัวไว้ใช้สอยเจ้าพระยาพระคลังต่อมา จนเป็นที่รักใคร่ไว้ใจอย่าง
 สนิทสนม แลชมเชยเอาไว้ใช้สอยการในกรมของท่าน ภายหลัง
 ได้ชักชวนให้ฟอลกอนได้เป็นเจ้ากรมพระคลังสินค้า ของพระมหา
 กษัตริย์ ได้รับผิดชอบในหน้าที่ราชการตำแหน่งนั้นมา ไม่ทันนานก็เป็น
 คณบดีลาที่จะก้าวขึ้นไปยังอำนาจสำคัญในทางราชการ ซึ่งท่านพยายาม
 ยกตัวของท่านขึ้นเชิดชูได้ โดยความประพฤติยากขึ้น เมื่อกำลัง
 รัยราชการอยู่ในตำแหน่งนี้ ท่านทำการค้าขายสำหรับตัวท่านเองด้วย
 เหมือนทำการสนองพระเดชพระคุณ ในราชการของพระมหากษัตริย์
 ฉะนั้น ทำไม่รู้ไม่เห็นเรื่องพวกบริษัทยื่นเคียทศวันออก เออมีคึก
 ทำการ โดยเห็นแก่ตัวเป็นประมาณ คึกแต่จะรวบรัดทำการค้าขายใน

ทิศตะวันออกเลยพวกเคียว ในอุบายเช่นนั้นท่านกล้าทำได้ ด้วยได้
 เคยรับคำสั่งสอนของยอชไวต์ซึ่งเป็นศัตรูตัวสำคัญของบริษัชนั้น ผล
 ของการที่ท่านทำให้พวกบริษัทแค้นเคือง เหม่าว่าท่านเป็นคนอวดค
 ติงตนขึ้นด้วยถูกโชคเหมาะ แลเที่ยวประจานลำเลิกว่า ท่านได้เคย
 เป็นบ่าวสำหรับรับใช้ในห้องเรือของยอชไวต์ ฤทธิที่ทำการพลาตพล
 กลับเป็นช่องทางชื่อเสียงได้มีไ้เพราะเป็นการคคโกงไวต์ เป็นผู้มีความ
 รู้ในเรื่องการค้าขาย ในประเทศทิศตะวันออก ความเห็นอันเป็นที่
 พอใจของไวต์นั้น คือชอบหัวข้อการที่ปล่อยให้ค้าขายเป็นอิสระ ซึ่ง
 สมควรจะต้องออกหนุนแลลงมือกระทำวั้น ได้ศึกษาจับสันดานทุกซ
 มาจากหัวใจของชาติกรีก ฟอลลอนได้รับราชการตำแหน่งที่เจ้ากรม
 พระคลังสินค้ามาได้อย่างดี เป็นที่พอพระทัยพระมหากษัตริย์ จน
 เมื่อเจ้าพระยาพระคลังถึงแก่พิราลัย ในปีคฤศตศักราช ๑๖๘๓ ฤ
 จุลศักราช ๓๐-๔๕ พระพุทธเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะใคร่ยกย่อง
 ฟอลลอน (ซึ่งเป็นพระวิชาเยนทร์) ให้มีเกียรติยศเป็นเจ้าพระยาพระ
 คลัง เสนาบดีว่าการต่างประเทศ แต่ฟอลลอนไม่เต็มใจรับพระราช
 ทานเกียรติยศ ด้วยท่านกลัวว่าถ้ามันท่านขึ้นรับตำแหน่งสำคัญชน
 ทั่วท่านจะเป็นผู้ทำให้ความอิจฉาแกล่เกลียดชังของขุนนางทั้งหลาย ลูก
 ลามรุมเผาเอาตัวท่านผู้เคียว แต่ถึงจะอย่างไรต่อ ๆ มาท่านก็เลยหมด
 ความกลัวเกรง พระเจ้าอยู่หัวได้ทรงเลือกตั้งแต่ง ให้เป็นเจ้าพระยา
 ว่าราชการตำแหน่งพระคลังต่างพระเนตรพระกรรณ ทั้งเป็นสมุหนายก
 อรรคมหาเสนาบดี ว่าการหัวเมืองฝ่ายเหนือรวมทั้งเมืองตะนาวศรี

ด้วย เมื่อท่านได้รับราชการในตำแหน่งสูงสุดเช่นนั้น พวกบริษัทยินเคีย
 ทิศวันออกเขาพากันพูดถึงท่านว่า “ท่านอรรคมหาเสนาบดีของ
 พระมหากษัตริย์กรุงสยาม” ตามคำที่พวกบริษัทยินเคียทิศวันออก
 เขาวานี้ กล่าวกันว่าฟอลกอนได้ออกไปยังเมืองอินเคีย เป็นนาย
 ครวเรือของบริษัทยินเคีย เรือลำนั้นชื่อโฮปเวลแลฟรานซิสเคเวนชอต
 ได้ไปกับท่านด้วย ยอชไวต์นั้นว่าถ้าไม่เป็นกับต้นก็คงเป็นนายคแล
 สิ้นค้าเท่านั้น

มีเรื่องราวก่อนที่ใครจะมาถึง อากาศกิริยาอัธยาศัยของฟอลกอน
 เป็นอันมาก ผู้แต่งหนังสือเล่มหนึ่งก็ว่าฟอลกอนถูกเจ้าพระยาวิชา
 เยนทร์ เป็นคนหละหลวมปลิ้นปล้อนเจ้าเล่ห์เพทุบาย แลเป็นคน
 กลับกโลกโก่งปลิ้นปล้อน ทำอะไรก็ซุ่ม ๆ ใจง่าย ยอมทำทุกอย่าง
 ไม่เลือกคเลือกชั่ว แลสิ้นตัวง่าย ๆ เทียวเหยย่มเหงก่อโง่โง่
 มาก แลเพราะเป็นคนนี้เสียไม่ร้อนร้อนรน ที่จะแสวงทางซึ่งเป็น
 ที่สุดของตนโดยอุบายที่ชอบที่สุดวิธีอันเป็นที่เย็น แต่ถึงจะถูกตีเตียน
 ปานใดแล้วก็ยังต้องยอมว่าตัวฟอลกอน เป็นคนมีสติปัญญาสามารถ
 ที่จะกลับให้เป็นอย่างไรก็เป็นได้ คำพรรณนาถึงฟอลกอนที่ผิดกันตรงกับ
 ฌ็องบักยังมีอีกโง่หนึ่งชื่อของฝรั่งเศสก็มิใช่เฟอ ผู้ซึ่งได้มาเยี่ยมเยียน
 กรุงศรีอยุธยาสองปี ภายหลังเมื่อท่านฟอลกอนถึงแก่กรรมแล้ว ถูก
 เวลาเมื่อความฉิบหายในการที่ท่านทำราชการตั้งตัวได้สำเร็จที่ ซึ่งระคม
 กันรวมล้อมรอบทุกบ้าน ในขณะยังมีชีวิตอยู่เลื่อมสลับไปเสียหมด
 แล้ว ยังคงเหลืออยู่แต่ส่วนความดีของท่านอย่างเดียวนั้น ก็มิใช่เฟอ

พรรณาดังฟอลกอนว่าท่านเป็นคนมีความรู้เข้าใจการงานมาก กิริยา
 อริยาไครยก็น่าสรรเสริญแลเฉลียวฉลาดในโวหารในเชิงพูดจา ถึง
 มาทว่าท่านจำเรณูขึ้นด้วยมิได้ศึกษาก็จริงอยู่แล แต่ทว่าท่านได้ไปลิ้ง
 ชีวิตรตอนหนุ่มของท่าน อยู่ในทะเลระหว่างมนุษย์ชาติต่าง ๆ แต่อยู่ใน
 พวกอังกฤษมากนั้น ท่านรู้ภาษาต่าง ๆ หลายชาติ อนึ่งท่านเป็นคนมี
 สติปัญญาสามารถยวดยิ่ง แลคงเป็นคนรู้ประหยัคบังคับกับความประพฤติ
 ตนสรรแต่ที่ทำได้ โดยไม่ต้องสงสัยเลย เพราะอาจที่จะประคองตัว ตั้งแต่
 ยังแสนซัดสนเป็นย่าวสำหรับช่วงใช้ในห้องเรือ แลภายหลังเป็นพ่อครัว
 ในเรือกำปั่นค้าขาย จนยกตัวของตัวเองเชิดชูขึ้นเป็นถึงอรรคมหา
 เสนาบดีในเมืองต่างประเทศแปลกจากชาติของตัวเอง ได้แหวกว่าย
 กระแสฤษยากักกันของข้าราชการ ในราชสำนักต่างประเทศได้โดย
 สดวก การที่จะได้มีวาสนาบันดาศักดิ์ ในตำแหน่งสูงถึงเพียงนั้น
 ฟอลกอนคงต้องพากเพียรพยายาม โดยความมานะอุตสาหเป็นอย่าง
 ยวดยิ่ง แลยังต้องประกอบด้วยความทเขยทยาน แลเชื่ออำนาจของ
 ตนเองอย่างอกทกด้วย นั้นแลบางที่ถูกโชคเหมาะจึงจะได้สมมุ่งมาก
 ปราดนา ความสามารถจัดการของท่าน แลความพยายามในการทำการ
 ค้าขายส่วนในตัวของท่าน แข่งขันประชันแย่งต่อผลประโยชน์ของบริษัท
 ใหญ่ ๆ อันมีอำนาจแลกำลังมากถึงสองบริษัท เหมือนเช่นบริษัท
 อินเคียทิสควันออก แลบริษัทอินเคียทิสควันออกชาติวิลันดา หะแรก
 ก็ทำให้เขาพากันเพ่งตาเขม็งอยู่แล้ว แลยังการที่สำเร็จเป็นประโยชน์
 แก่ท่านขึ้นเพียงไรทำให้เป็นทเลียบผลประโยชน์ของบริษัทลงเพียงนั้น ๆ

ไม่ต้องสงสัยเลยคงต้องเป็นเหตุให้บริษัททั้งสองรายนี้ตั้งอยู่อย่างร้าย
 แกร่ง แลเกลียดชังอาชญาท่านไม่มีทศก ยังส่วนการที่ท่านรับราชการ
 ของพระมหากษัตริย์ ก็อีกเรื่องหนึ่งยังทำให้เป็นข้อแค้นเคืองมุ่งร้าย
 หมายขวัญ ของพวกบริษัทเหล่านั้นหนักมือขึ้น แลเมื่อบริษัทฝรั่งเศส
 มาปรากฏขึ้นในพระนครศรีอยุธยา ข้างท่านฟอลคอนก็นิยมชมชื่น
 คึกคักที่จะออกหนุนเกอกลประโยชน์ของฝรั่งเศส การค้าขายของบริษัท
 อื่นที่เคยทศกตนออกแล้วสินค้าที่ยังลงถูกเสียแล้วในที่แรกยากที่จะเฟิก
 ถอนได้ แต่ก็ยังไม่มีความเย่อหยิ่งในความคิดของบริษัทพวกนั้น ซึ่งจะ
 นึกว่าท่านไม่สามารถจะทำแก่พวกตนได้ เมื่อฟอลคอนได้เป็นสมุหนายก
 อรรคมหาเสนาบดีขึ้น ความยากลำบากในตำแหน่งของท่านก็ทวีขึ้น
 เพราะว่าพระมหากษัตริย์ของท่าน เป็นพ่อค้าใหญ่ในพระราชอาณา
 จักรของพระองค์เอง บรรดาการซื้อขายทั้งปวง ต้องให้กระทำก่อนนาย
 ห้างหลวงฤากรมพระคลังสินค้า แลทั้งฟอลคอนตักหนักเป็นเบาที่จะ
 คัดอ่านการค้าขายของพระมหากษัตริย์ จะควรแบ่งปันแจกให้ใน
 จำพวกชาติต่าง ๆ ผู้ที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารฉันใดก็ ตัวท่าน
 ต้องเป็นผู้รับความเกลียดชังจากพ่อค้าทั้งปวง บรรดาที่คิดว่า ความ
 ประสงค์ของของตัวมิได้รับจากฟอลคอนสมควรที่ตนจะพึงได้อันเคราะห์
 แลท่านฟอลคอน ยังได้สั่งสมความคิดของท่านต่างออกไปอีก คือใช้
 อูบายอยากจะให้ฝรั่งเศสได้เป็นใหญ่กว่าอำนาจฝรั่งเศสอื่น ๆ บรรดาที่เข้ามา
 พึ่งพระบรมโพธิสมภารอยู่ในพระราชอาณาจักร เพราะการที่ฟอลคอนคิด
 มีชอบเองเช่นนี้จริงด้วย จึงยังทำให้เจ็บร้อนพลุ่งพลั้งขึ้น ในหัวอกชาว

อังกฤษแลวิลันดา ท่านฟอลกอนเกิดเห็นชอบยกเอาอภัยนั้นตามความ
 ปรารถนาของพวกบาทหลวงเยซูอิต การช้อนแลเป็นข้ออ่อนแอของท่าน
 แต่สติปัญญาความวิจิตรของท่าน ดูเหมือนตัวท่านเองจะเห็นว่าจะถูก
 ต้องตามพระราชประสงค์ ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
 ด้วยเห็นทรงยกย่องพระราชอาณาจักรสยาม โดยจะคิดทรงอุดหนุนผิด
 กว่าชาติอื่น ๆ โดยพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงพระปรารถนา เพื่อจะเพิ่มภูม
 เณลิ้มพระเกียรติยศพระพุทธเจ้าอยู่หัวกรุงศรีอยุธยา ในการส่งราชทูต
 แลเครื่องมงคลราชบรรณาการ เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีถึง
 พระราชสำนัก เป็นวิธีที่รู้อย่างใหม่ขึ้นแก่กรุงสยาม ในการที่จะคบค้า
 สัมภาษกันกับอำนาจในประเทศยุโรป ฯ

๕
เรื่องทูตานุทูต
ของสมเด็จพระนารายณ์ออกไปกรุงฝรั่งเศสครั้งสุดท้าย

ทูตานุทูตฝรั่งเศส ที่มาเจริญทางพระราชไมตรีกรุงสยาม กับ
ราชทูตสยาม มีคุณปานเป็นต้นนั้น คือราชทูตฝรั่งเศสชื่อ มองลีเออ
ลาลูแบร์ ๑ อุปทูตชื่อ มองลีเออร์เลเบเร ๑ ครั้นสิ้นราชการงานแล้ว
อุปทูตฝรั่งเศสจึงทูลลากลับไปทางเมืองกุญบุรีโดยทางบก จนถึงเมือง
มะริด แล้วลงกำปั่นรบฝรั่งเศสที่นั่น กลับไปกรุงฝรั่งเศส แต่ราชทูต
ฝรั่งเศสนั้น ยังรอคอยทูตานุทูตสยามสำหรับใหม่ซึ่งจะออกไปกรุงฝรั่งเศส
ด้วย จึงช้ำอยู่หลายเวลา เพราะฉะนั้นราชทูตฝรั่งเศสจึงช่วยไม่สู้สบาย
จึงได้ไปขอลาต่อท่านเสนาบดีสยาม ว่าขอให้กราบบังคมทูลพระกรุณา
ด้วยจะรีบกลับไปกรุงฝรั่งเศสโดยเร็ว เสนาบดีสยามได้ขึ้นไปกราบ
บังคมทูลสมเด็จพระนารายณ์ทูลเลศขบศากรุงลพบุรี ขณะนั้นสมเด็จพระ
นารายณ์ก็ไม่สู้จะทรงสบายพระองค์ แต่ทรงทราบว่าราชทูตฝรั่งเศส
จะทูลลา จึงเสด็จเข้ามาทรงรับลาราชทูตฝรั่งเศสที่ในพระราชวังกรุง
ลพบุรี แล้วทรงฝากทูตานุทูตสยามสำหรับใหม่ให้เชิญพระราชสาส์น ๒
ฉบับ กับเครื่องมงคลราชบรรณาการ ๒ สำหรับ แลขาดหลวงล่าม
ผู้หนึ่งออกไปกับราชทูตฝรั่งเศสครั้งนี้ด้วย เครื่องราชบรรณาการที่ส่ง
ไปกรุงฝรั่งเศสครั้งนี้ เป็นของวิเศษต่าง ๆ มีลูกช้างอย่างย่อม ๓ ช้าง
พระราชทานไปเป็นพาหนะพระที่นั่งสำหรับพระราชโอรสพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
ทั้ง ๓ พระองค์ กับแตร ๒ แตรเป็นต้น พระราชสาส์นถวายพระเจ้า

กรุงฝรั่งเศสนั้น ดำเนินความกันว่า พระราชสาส์นสมเด็จพระเจ้ากรุง
 เทพทวารวดีมหานครมหิศราธิปัตย์ในสยามประเทศ เจริญทางพระ
 ราชไมตรีมาถึงสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแล้ว เนาะรา มหาราชาธิบดีราช
 ในประเทศฝรั่งเศส ความในสัปดาห์มีว่า “เราผู้เป็นมิตรสหายอันสุจริต
 แลเป็นพรรคพวกของพระองค์ท่าน” แล้วทรงประทับพระราชลัญจกร
 สำหรับราชการแผ่นดิน เป็นรูปพระมหาอุณาโลมสถิตย์อยู่ในขลุ่ย
 มีฉัตรตั้งเคียงข้างละ ๒ คัน พระราชสาส์นส่งไปแต่พระราชวังกรุงลพบุรี
 ลงวันเดือนอ้าย ขึ้นสามค่ำ ปีเถาะนพศก พุทธศักราช ๑๒๔๑ ตรงกับ
 จุลศักราช ๑๐๔๙ ปี ในที่สัปดาห์ในพระราชสาส์นนี้นั้นลงชื่อว่า “โฟกอง”
 คือ (เจ้าพระยาวิชาเยนทร์)

พระราชสาส์นอีกฉบับหนึ่งส่งไปถวายโป๊ปกรุงโรม ดำเนินความ
 นั้นแลลงท้ายคล้าย ๆ กันกับฉบับถวายพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส

ถ้าเฝ้าพระราชสาส์นทั้ง ๒ ฉบับนั้น เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ได้แปล
 เป็นภาษาโปรตุเกส แลประทับพระราชลัญจกรลงชื่อเจ้าพระยาวิชา
 เยนทร์ เหมือนต้นพระราชสาส์น

ครั้นเดือนเดือนอ้ายขึ้น ๑๕ ค่ำ จุลศักราช ๑๐๔๙ ปีเถาะนพศกนั้น
 ทูตทูตสยามพร้อมด้วยราชทูตฝรั่งเศสทรออยู่ ลงกำปั่นรบฝรั่งเศส
 ที่คลองปากกลีมนั้น ไซ้ ไบออกไปจากปากอ่าวสยาม ทูตทูตสยาม
 สำรับใหม่มีสามนาย มีออกขุนชำนาญเป็นต้น มีขาดหลวงลามคน ๑
 ชื่อตาชาติ มีบุตรขุนนาง ๕ นาย ซึ่งพระเจ้ากรุงสยามทรงฝากออก

ไปเรียนหนังสือฝรั่ง แลวิชาต่าง ๆ ในโรงเรียนหลวงสำหรับบุตร
ขุนนางแลบุตรผู้มีตระกูลสูง ซึ่งตั้งอยู่ในกรุงฝรั่งเศส ชื่อโรงเรียน
พระเจ้าหลุยส์มหาราชนั้น เติมพระเจ้ากรุงสยามทรงพระราชดำริห์ไว้ว่า
จะส่งบุตรขุนนางออกไปเป็นนักเรียนณกรุงฝรั่งเศส ๑๒ นาย แต่เลือก
คึกคักส่งไปไม่ทัน ๗ นาย คงส่งไปแต่ ๕ นาย ผลักเปลี่ยนเวียน
กันส่งไปแลกเปลี่ยนเข้ามาเสมอทุกคราวที่ควรจะไปมาได้ ทั้งหวังพระราช
กรุณาไต่ถามว่า ถ้านักเรียนครั้งแรกกลับเข้ามาเล่าการดีให้บิดามารดาฟัง
แล้ว จะได้ไม่เป็นที่หัวนหวาดแก่บิดามารดาผู้จะยอมให้บุตรออกไป
เป็นนักเรียนนั้น ชาวสยามซึ่งไปราชการกรุงฝรั่งเศสในครั้งนั้น คือ
ทูตานุทูต ๓ นาย นักเรียน ๕ นาย รวมเป็น ๘ นาย กับขุนนางพนักงาน
แลคนใช้สอยตามสมควร

กำนันรบที่รบทูตานุทูตสยามใช้ไปประมาณ ๒ เดือนเศษ จึง
ถึงท่าแหลมเซ็ม ซึ่งกำนันรบโปรตุเกสได้มาแตกที่ตรงนั้น เมื่อออก
ชนชำนาญได้เห็นแหลมนั้น ก็ร่ำไห้ถึงการเก่าซึ่งได้มีความลำบาก
ในหนนั้นเป็นอันมาก

ครั้นถึงณเดือนห้า ขึ้นหกค่ำ ยี่มะโรงยังเป็นนพศก เวลาบ่าย ๕
โมงกำนันไปถึงอ่าวแหลม เคบออกฟูกุชโฮป ได้ทอดสมอในหนนั้น
พักอยู่ ๑๐ วัน แล้วก็ใช้ใบต่อไป

ถึงณเดือน ๘ ขึ้นสิบห้าค่ำ ยี่มะโรงสัมฤทธิ์ศก จุลศักราช ๑๐๕๐
กำนันไปถึงอ่าวเมือง บเรศต์ ทูตานุทูตสยามได้ขึ้นจากกำนันรบที่ไปนั้น
แล้วเปลี่ยนไปลงกำนันรบเล็ก ๆ ลำใหม่ ใช้ใบต่อไปจนถึงเมืองรุเอน

แล้วขบวนก็แยกย้ายกันไปหลายวันจนถึงกรุงปารีสก็พักอยู่ที่ตกรับแขก
เมืองหลายวัน คอยว่าเครื่องราชบรรณาการจะไปถึง จึงจะเข้าเฝ้า
พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ ครั้นเครื่องราชบรรณาการซึ่งเจ้าพนักงาน
ฝรั่งเศส ขนส่งไปถึงกรุงปารีสแล้ว ทูตานุทูตสยามได้ขอต่อเสนา
บดีฝรั่งเศสว่า จะขอเข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ๆ หาได้ประทับอยู่ใน
กรุงปารีสไม่ เสด็จไปประทับแรมอยู่ที่พระราชวังในเมืองฟอนเตนโบล
นอกกรุงปารีส ครั้นพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงทราบว่า ราชทูตสยาม
มาถึงแล้วจึงมีรับสั่งกำหนดว่า จะเสด็จออกรับราชทูตสยาม ที่พระ
ราชวังเมืองเวอร์ไซล์ เป็นที่ทรงพระประพาศนอกกรุงปารีส ณ เดือน
ธันวาคมเจ็ดค่ำ ปีมะโรงสัมฤทธิศก ตรงกับวันที่ ๑๕ เดือนคเชนทร์
คือเดือนธันวาคมข้างหน้านั้น ครั้นได้ทรงทราบว่าราชทูตสยาม จะต้อง
ไปถวายพระราชสาส์นต่อไปกรุงโรมด้วย จึงมีพระราชดำรัสสั่งเสนา
บดีให้มาแจ้งความแก่ราชทูตสยามว่า ถ้าจะรอคอยเฝ้าตามวันกำหนด
นั้น ก็จะไม่ทันไปเฝ้าไปกรุงโรม และจะไม่ทันฤกษ์ที่ที่จะกลับไป
กรุงสยามได้ เพราะฉะนั้น ให้ทูตานุทูตสยามรีบไปเฝ้าไปกรุงโรม
ก่อนแล้วจึงกลับมากรุงฝรั่งเศส จึงจะได้เข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
พร้อมกัน แล้วจะได้กลับไปกรุงสยามให้ทันฤกษ์

ครั้นทูตานุทูตสยาม ได้ทูลถวายพระราชดำรัสพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
นั้นแล้ว เมื่อถึงวันที่ ๕ เดือนโนแวนเบอร์ คือเดือนพฤศจิกายนตรง
กับเดือน ๑๓ แรม ๑๓ ค่ำในคืนนั้น ทูตานุทูตสยามก็ขบวนออกจาก

กรุงปารีสพร้อมด้วยบาทหลวงล่ามผู้กำกับ แลชาวสยามคนใช้ ๒ นาย
ไปจนถึงเมือง (กัน) อันอยู่ชายทะเล ไกลถึงเรือใบ ๒ ลำซึ่งเสนาบดี
ผู้ว่าราชการต่างประเทศสั่งให้จกมารับใช้ ใบออกจากเมืองนั้นต่อไป จน
ถึงปากอ่าวเมืองเยนวาประเทศอิตาลีพักอยู่ที่นั่นสองสามวัน ก็ใช้ใบ
เลียบฝั่งต่อไปอีก ได้พักตามหัวเมือง (จีวิตา เวกเกีย) ปลายทางใน
ทะเลหลายเมือง ถึงปากอ่าวเมืองจีวิตาเวกเกีย ซึ่งเป็นปากอ่าวของ
กรุงโรม ในวันที่ ๒๐ เดือนธันวาคม ตรงกับเดือนอ้ายขึ้น ๑๒ ค่ำ
ในคืนนั้น เรือสองลำได้เข้าไปในลำน้ำวัน ๑ ก็ถึงท่ากรุงโรม ได้ขึ้น
รถเล่ม ๑ เทียมม้า ๓ คู่ ซึ่งท่านมหาสังฆราชผู้ว่าราชการต่างประเทศ
กรุงโรมได้จกมารับทูลานทูตสยาม ๆ ได้พักในที่ตึกใหญ่โตระโหฐาน
เป็นที่สำราญมาก ซึ่งท่านมหาสังฆราชจัดไว้รับรองแลมีการเลี้ยงอย่าง
บริบูรณ์วันละ ๒ เวลา มีทหารรักษาพระองค์ของโปปปมาประจำรักษา
ประตูทุกหนทุกแห่ง

ครั้นถึงวันที่ ๒๓ เดือนธันวาคมในคืนนั้น กำหนดวันที่ทูตทูตสยาม
พร้อมกันจะได้เข้าเฝ้าโปปปนั้น ฝ่ายโปปปได้ทรงทราบว่าทูตทูตสยาม
ถือศาสนาต่างกัน จะมีความรังเกียจในธรรมเนียมที่ต้องจูบพระบาท
ซึ่งแสดงความนับถือต่อไป ตามจารีตประเพณีของโรมันแต่โบราณ
สืบมา เพราะฉะนั้นจึงโปรดให้ยกเลิกธรรมเนียมที่ราชทูตจะต้องจูบพระ
บาทนั้นเสีย โปรดให้เข้าเฝ้าตามธรรมเนียมปรกติมิได้ต้องจูบ

ครั้นถึงเวลากำหนดนั้น ท่านมหาสังฆราชผู้ว่าราชการต่างประเทศ
จัดให้ขุนนางที่ ๒ ของเสนาบดีคน ๑ กับบาทหลวง ๑ คุมรถที่นั่งของ

ไป ๒ รด ไปรับทูตานุทูตสยาม ตามธรรมเนียมราชทูตใหญ่ฝ่าย
เมืองเอกราชรับราชทูตสยามมาในรถ ๆ มาตามถนน มีชาวกรุงโรม
มากอยุ่คราซทูตสยามตามถนนเป็นอันมากเหลือที่จะประมาณ รด
ทูตานุทูตสยามถึงประตูพระราชวังไปนั้น มีพลทหารรักษาพระองค์
เป็นอันมากมายืนรับสองข้างถนน ตั้งแต่ประตูพระราชวังจนถึงในพระ
ราชวัง รดทูตานุทูตสยามเข้าในพระราชวังจนถึงเชิงบันไดทองพระโรง
จึงลงจากรถ ขณะนั้นมหาสังฆราชชอจีโย เป็นตำแหน่งอัครมหา
เสนาบดีผู้ใหญ่มาขึ้นคอยรับราชทูตสยามอยู่ที่เชิงบันไดทองพระโรงด้วย
เวลานั้นมีพระสังฆราชแลบาทหลวงผู้ใหญ่ แลข้าราชการฝ่ายฆราวาส
เป็นอันมาก ยืนอยู่ตามท้องศาลาหน้าท้องพระโรง แลสองข้างบน
ท้องพระโรงเต็มแน่นอัดแออัดกันไม่มีช่องจะเดินได้ เพราะฉะนั้นนายทหาร
รักษาพระองค์ก็นำราชทูตสยาม จึงไล่คนที่ยืนตามบันไดให้หลีก
เป็นช่องทาง ให้ราชทูตสยามเดินขึ้นไปได้ในท้องพระโรงนั้น ราชทูต
เชิญพานแว่นฟ้าทองคำรับราชสาส์น ๆ จารึกลงในแผ่นสุพรรณบัตรกว้าง
๖ นิ้ว ยาวศอกเศษ มีฉนวนบรรจุไว้ในชะลอมทองคำลงยาราชาวาทิตอย่าง
ใหญ่ พระสุพรรณบัตรกับชะลอมรวมน้ำหนักประมาณทอง ๒ ชั่ง มี
ทองคำแท่งทองหุ้มชะลอม แลมีสายรัดผูกปากถุง มีหูทองสอง
หูติดที่ปลายสายรัดด้วย ชะลอมนี้ตั้งอยู่ในหีบถมตะทอง ๆ ตั้งอยู่บน
พานแว่นฟ้าทองคำ

อุปทูตเชิญเครื่องมงคลราชบรรณาการ มีทองคำตาคักกะแตน
หุ้มตั้งบนพานทองคำชั้นเดียว ต่อกุฎีเชิญของถวาย เจ้าพระยาวิชา

เยนทรอรรคมหาเสนาบดีกรุงสยาม มีดั่งเข็มซาบพนเขี้ยวหุ้ม ๑ ดั่ง
 ตั้งบนพานถมตะทองสำหรับถวายไป ทูลถามทศสยามทั้ง ๓ นาย
 แต่งกายเต็มยศตามธรรมเนียมสยาม คือนั่งยกทองพนเขี้ยวสวมเสื้อ
 ลักหลาดแดงขลิบทอง คาคเข็มขัดสายทองค่านอกเสื้อ เห็นกระบี่
 ๔ ผกแลด้ามทองคำ สวมพอกเกี้ยวกระบังทองคำสูงสามนิ้ว ๕ ยกคอก
 ไม้ไผ่เพื่อเชิร มีสายสร้อยทองคำผูกนอกรัดคางเหมือนกันทั้ง ๓ นาย
 เดินเข้าไปในท้องพระโรง พร้อมด้วยบาทหลวงล่ามผู้กำกับไปจากกรุง
 สยามนั้น ฝ่ายไปทูลพระนามว่าพระเจ้าอินทวิชิต ๑๑ เอกอรรค
 มหาชนกาศิปัตย์ในกรุงโรม เสด็จออกประทับบนพระแท่นในท้อง
 พระโรง มีมหาสังฆราชนั่งบนเกาอี้หน้าพระที่นั่งออกมาสองข้าง ๆ
 ละ ๔ รูป ราชทูตสยามเชิญพานพระราชสาส์นเดินตรงเข้าไปตั้งไว้
 บนโต๊ะตรงหน้าพระแท่น แล้วเดินถอยหลังออกมาพักนั่งที่เฝ้า ขณะ
 นั้นบาทหลวงล่ามผู้กำกับ จึงเดินเข้าไปทูลพระแท่นในหน้าท้องพระโรง
 ก็คุกเข่าลงถวายคำนับครึ่งหนึ่ง แลลุกเดินเข้าไปถึงกลางท้องพระโรง
 ก็คุกเข่าลงถวายคำนับเป็นครั้งที่ ๒ แลลุกเดินเข้าไปถึงหน้าพระแท่น
 คุกเข่าลงถวายคำนับเป็นครั้งที่ ๓ แล้วจึงยุบพระบาทยุคล ฝ่ายไป
 ๑ จึงโปรดให้บาทหลวงล่ามนั้นยืนขึ้น ๆ แลจึงถามศักระถวายคำนับ แล
 ก็เดินถอยหลังออกมาห่างจากหน้าพระแท่น แต่พอถึงที่สุดท้ายเกาอี้
 มหาสังฆราชทั้ง ๔ ท่านนั้น จึงถวายคำนับอีกครั้งหนึ่ง แลทูลเบิก
 ทูลถามทศสยามเข้ามาเฝ้า กล่าวด้วยพระราชดำริห์ของสมเด็จพระ
 ๒ ๑ นารายณ์มหาราชเจ้า ทรงแสดงประราภจะใคร่เจริญทางพระราชไมตรีต่อ

กรุงโรมเป็นข้อค้น แลการที่ทรงพระมหากรุณาทำนุบำรุงยาคหลวง
ทั้งหลาย ที่สั่งสอนคฤศตศาสนาอยู่ในกรุงสยามด้วย แลกล่าวการ
ที่เป็นมงคลอีกหลายประการ

ฝ่ายไปปจึงตรัสตอบทรงแสงความชื่นชมยินดีเป็นอันมาก ยาค
หลวงล้ามจึงเชิญพานพระราชสาส์นไปจากโต๊ะ นำไปถวายต่อพระหัตถ์
ไปป ไปปทรงรับพระราชสาส์นนั้นแล้ว ก็ทรงคล้ออกทอศพระเนตรทราบ
สิ้นทุกประการ

บัดนี้จะขอกล่าวข้อความในพระราชสาส์นแต่ย่อ ๆ พอเป็นสังเขปใจ
ความว่า “พระราชสาส์นสมเด็จพระเจ้ากรุงศรีอยุธยามหาชาติยราช
ขอ เจริญทางพระราชไมตรีมา ถึงสมเด็จพระมหาสังฆราชาธิราชเจ้ากรุง
โรม ทรงพระนามว่าไปปอินนอเซนต์ที่ ๓๓ ทรงทราบด้วย ตั้งแต่เรา
ได้ขึ้นครองราชสมบัติในกรุงศรีอยุธยามหานครแล้ว ได้มีความปรารถ
ปรารถนาจะใคร่ได้รู้จักกับพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ทั้งหลายในประเทศยุโรป
และได้ผูกพันทางพระราชไมตรีมีพระราชสาส์นไปถึงกันแลกัน เพื่อ
ความประสงค์ของเราจะชักนำสรรพวิทยาคุณในประเทศยุโรป มาทำนุ
บำรุงกรุงสยามให้เป็นความสว่างรุ่งเรืองแก่อาณาประชาราษฎรทั้งปวง ด้วย
ฝ่ายเราว่าพึงอยู่อย่างนี้แล้ว แต่ยังไม่ทันจะแต่งพระราชสาส์นให้ราชทูต
ออกมายังท่าน (เฮลิโยโปลิส) ท่านก็ใช้บิชอปออกฟิเลออปโปลิส
เชิญพระราชสมณสาส์นแลเครื่องราชบรรณาการส่งเข้ามาถึงก่อน เรา

ได้รับโดยความชื่นชมยินดีเป็นอย่างยิ่ง แล้วได้แต่งตั้งทูตานุทูตสยาม
 สำนักรับหนึ่ง เชิญพระราชสาส์นแลเครื่องราชบรรณาการของเราออกไป
 ถวายท่าน เป็นการแสดงความสนองโดยคลองพระราชไมตรีของท่าน
 ให้สนิท ครั้นเมื่อสุวรรณธรรมชาติในแผ่นดินเดียวกัน แต่เรามีความ
 เสียใจเป็นอย่างยิ่ง ที่ทูตานุทูตของเราไปหาถึงท่านไม่ เป็นเหตุด้วย
 กำปั่นแตกที่แหลมเคปออฟ กูดโฮป พระราชสาส์นกับเครื่องมงคลราช
 บรรณาการจมน้ำเสียในกลางทะเลทั้งสิ้น ทูตานุทูตของเราที่แต่งตั้งไปใน
 ครั้งนั้นจึงไปไม่ถึงท่าน เพราะฉะนั้นในกาลบัดนี้เราจึงได้ให้ปากหลวงข้อ
 ตาชาคนำทูตานุทูตสยาม เชิญพระราชสาส์นแลเครื่องราชบรรณาการ
 ครั้งที่ ๒ ออกมาถวายท่านครั้งนี้ เป็นการแสดงความสามัคคีที่เรา
 จะใคร่ได้ผูกพันทางพระราชไมตรี สืบเนื่องราชทูตของเราที่เสียไปใน
 ครั้งก่อน ทั้งจะได้ทูลท่านให้ทราบว่า เราตั้งหฤทัยจะใคร่ทำนุบำรุง
 พกปากหลวงที่เขามาถึงสั่งสอนคฤสศาสนาอยู่ในประเทศสยาม แล
 ชนทั้งปวงที่นับถือคฤสศาสนาด้วย ในข้อนี้เราขอรับเป็นภาระธุระเอง
 ขอท่านอย่าได้มีความประวิตกเลย แลเราได้สั่งปากหลวงตาชาติให้ทูล
 ความต่าง ๆ ในกรุงสยามให้ท่านทรงทราบทุกประการ ขอท่านจงรับ
 เครื่องราชบรรณาการของเราที่มีความยินดีส่งออกไปถวาย โดยการ
 แสวงทางพระราชไมตรีอันสนิทเสนหาถาวรชั่วฟ้าแลดิน

อนึ่งเราขออำนาจสิ่งซึ่งเป็นใหญ่เป็นประธานในสากลโลกนี้ จง
 ไปรบทให้ท่านมีพระชนมายุยืน จะได้ทำนุบำรุงพระศาสนาของท่าน

โดยช้านาน ให้รู้เรื่องแม่ไพศาลทั่วพิภพโลกทั้งปวง ความปรารถนา
อันสุจริตของเรามาถึงนี้เป็นต้น

เราเป็นมิตรทสฺสคยชอของท่าน
(ที่ประทับพระราชลัญจกร)

(ลงชื่อ โฟกอง คือ เจ้าพระยาวิชาเยนทร์)

พระราชสาส์นส่งมาแต่พระราชวังลพบุรี ณ เดือนธันวาคม ค่ำ
ปีเถาะนพศก พุทธศักราช ๒๒๓๑

ครั้นไปประทับทอดพระเนตร พระราชสาส์นของพระเจ้ากรุงสยาม
เสร็จแล้ว จึงพระราชทานคืนกลับให้แก่บาทหลวงคาซาค ๆ มอบส่ง
ให้บาทหลวงเจ้าพนักงานกรมวังฯ เชิญพระราชสาส์นนั้นไปเก็บไว้ในห้อง
ทรงพระอักษรของโป๊ป แล้วบาทหลวงคาซาคจึงไปรับเครื่องราชบรรณา
การสิ่งสำคัญที่อุปทูต แลของถวายออกถวายวิชาเยนทร์ ที่ตรืทตนา
มาถวายต่อพระหัตถ์โป๊ป ๆ ทรงรับไว้ ราชบรรณาการในถุ่ที่อุปทูต
ถอมานัน คือหีบทำด้วยลวดทองคำถักเป็นฝีมือช่างชาวสยามอย่าง
ละเอียดงามที่สุด หนักทองสามตำลึง

ของออกถวายวิชาเยนทร์ฝากมาถวายนั้น คือหีบเงินหนักประมาณ
๕ ชั่ง เป็นฝีมือช่างชาวญี่ปุ่นทำจำลองลายกุดั่นเป็นรูปนกไม้แลลาย
ต่าง ๆ มีพานเงินรองหีบหนักประมาณ ๕ ชั่ง เป็นฝีมือช่างจีนทำด้วย
ลวดถักอย่างงามดี

ครั้นไปประทับทอดพระเนตร ราชบรรณาการแลของถวายแล้ว จึงรับสั่ง
ให้บาทหลวงเรียกทูตานุทูตสยามเข้ามาใกล้พระองค์ ขณะนั้นทูตานุทูต

สยามคลานมาสองสามก้าวก็หยุดถวายบังคม ๓ ครั้ง ๑ แล้วก็คลาน
 เข้าไปอีกสองสามก้าวก็หยุดถวายบังคม ๓ หน่อีกครั้ง ๑ แล้วคลาน
 เข้าไปอีกสองสามก้าวใกล้กับพระแท่น แล้วจึงถวายบังคม ๓ หน่อีก
 ครั้ง ๑ ในครั้งที่สุดท้ายนั้น ราชทูตถวายบังคมก็มีศีลระลึกให้ยอคำ
 พอกษัตริย์ฉลองพระองค์ทั้งสามครั้ง แล้วคลานถอยหลังออกมาห่าง
 พระแท่นถึงท้ายเกาอี้มหาสังฆราชทั้ง ๘ รูป แล้วอุปทูตตรัสพูดก็ผลัด
 กันคลานเข้าไปทำเช่นราชทูตนั้นทุกคนแล้ว จึงคลานออกมาเรียงอยู่
 ตามลำดับตำแหน่งยศทูตานุทูตในกลางท้องพระโรงนั้น

ฝ่ายบาทหลวงคาซาดจึงเข้าไปคุกเข่าตรงหน้าพระแท่น แล้วจึง
 ก็มีศีลระลึกขอบพระบาทบุคคลแล้ว เคารพถอยหลังออกมายืนเฝ้า
 อยู่หลังราชทูตสยามตามเดิม

ในขณะนั้นมหาสังฆราชผู้หนึ่ง เคารพเข้ามาหยุดยืนอยู่ตรงหน้าพระ
 แท่น แล้วจึงปลุกพระภิกษุที่คล้องพระสอที่บันนอกฉลองพระองค์นั้นออก
 แล้ว ไปแจ้งตรัสพระราชทานพระพรแก่ทูตานุทูตสยามตามธรรมเนียม
 เสร็จแล้วจึงเสด็จขึ้น

ฝ่ายทูตานุทูตสยามก็ยกราชบาทหลวงล่ามผู้กำกับพร้อมกันถวายคำนับ
 แล้วเดินออกจากท้องพระโรง แลมหาสังฆราชอรรคมหาเสนาบดี
 ช่อชโย ก็นำทูตานุทูตสยามลงไปยังห้องที่พักแห่งตน เชิญให้นั่ง
 เกาอี้ม่านก แล้วจัดการต้อนรับโดยความยินดีเป็นอันมากแลสนทนา
 กับทูตสยามตามสมควรแล้ว ทูตานุทูตสยามก็ลาออกจากห้องนั้นมา

๕ ขนรถพระที่นั่งตั้งเดิม กลับไปยังที่พักของราชทูต ขณะนั้นทหารแตร
ก็เข้าแตรทำเพลงสรรเสริญ ๕ รับรองราชทูตสยามตามธรรมเนียม

๕ ขณะเมื่อราชทูตสยามพักอยู่ในกรุงโรมนั้น ได้ไปเที่ยวชม
๕ ถิ่นฐานบ้านเมืองแลตึกใหญ่น้อยแลวัดวาอารามทุก ๆ แห่ง ในจังหวัด
กรุงโรม แลได้ไปคลังของ โบราณมัตถกแล โบสถ์วิหารเป็นต้นหลายแห่ง
เป็นที่พักสงฆ์น่าชมล้นประหลาดยิ่งนัก

๕ ครั้นถึงวันที่ ๒๔ เดือนธันวาคมในปีนั้นซึ่งเป็นวันจ่ายตรุษฝรั่ง คือ
วันก่อนวันพิธีคฤศตมาศ ๕ เป็นวันประสูติพระเยซูเจ้า ๕ ทูตสยาม
ก็ได้ไปดูพวกบาทหลวงสวดบูชานมัสการพระเป็นเจ้าฝ่ายฝรั่ง ในโบสถ์
พระอารามหลวงในพระราชวังของโป๊ป ๕ ซึ่งเป็นพิธีใหญ่แลเป็นการ
ประชุมของมหาชน ๕ ที่มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระคฤศตศาสนาโรมัน
กาทอลิกเป็นอันมาก

๕ ครั้นวันที่ ๔ เดือนมกราคม คฤศตศักราช ๑๖๘๘ ปี ๕ เป็นกาลชนบ
ใหม่ของชาวประเทศยุโรป ตรงกับจุลศักราช ๑๐๕๐ ปี ๕ มะโรงสัมฤทธิศก
๕ ทูตสยามพร้อมด้วยบาทหลวงล่ามผู้กำกับ ๕ ขนรถไปเฝ้าโป๊ป
ถวายบังคมลาในท้องพระโรงเหมือนเมื่อแรกเฝ้านั้น ๕ ไปแจ้งพระราช
๕ ทานพระราชสาส์นสนองพระเจ้ากรุงสยามฉบับหนึ่ง ๕ พระราชสาส์นนั้น
๕ เชิญลงสถิตย์ในหีบทองคำหนาแข็งแรงหีบ ๑ ๕ แล้วพระราชทานเครื่อง
๕ ราชบรรณาการตอบแทนต่อพระเจ้ากรุงสยาม คือ ๕ ประคำทองคำประดับ
เพชรสายหนึ่ง ๕ กับทองคำเหรียญ ๑ ๕ นานี้จึงนำหลักเป็นพระราชฉายา

ลักษณะของโปป แลมีเพชรใหญ่ ๒ เม็ดราคามากประทับในดวงขอบ
เหรียญนั้น อีกน่าหนึ่งจำหลักเป็นรูปพระวิญญูญาณสมมติว่า พระ
มหากรรณา แลรอบขอบเหรียญนั้นมีอักษรเป็นภาษาละตินดังนี้

“นน เกวริต แกว ซูอา ซุนต์”

แปลก็เป็นใจความว่า ไม่ใ้ใ้ใ้ถามว่าผู้ใด

อธิบายขยายข้อความว่า “ความกรุณาของพระผู้เป็นเจ้ามีแก่
สัตว์ทั้งปวงทุกชาติทุกภาษา เมื่อพระผู้เป็นเจ้าทรงพระมหากรรณาแก่
สัตว์ทั้งหลายไม่เลือกหน้า เป็นสาธารณะพระมหากรรณาแก่ชนทั้งปวง
ทั่วไป” แลพระราชทานประจำทองคำสองสาย กับเหรียญทองคำ
สองเหรียญ สำหรับพระราชทานตอบแทนเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ แล
ภรรยาเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ด้วย แลพระราชทานเหรียญทองคำแล
เหรียญเงิน แก่ทูตานุทูตสยามทั้งสามนาย ๆ ละ ๒ เหรียญ คือ เหรียญ
ทองคำเงินเหมือนนกยดถวายพระเจ้ากรุงสยาม เว้นแต่ไม่ใ้ประทับเพชร
หนึ่งพระราชดำรัสสั่งให้พระราชทานเหรียญเงินถึงเช่นพระราชทานแก่
ราชทูตนั้น ให้แจกแก่ชาวสยามที่มาด้วยราชทูตทั่วทุกนาย ๆ ละ ๓
เหรียญ แลทรงพระราชปฏิสันถารปราโมทย์แก่ทูตานุทูตสยามตามสมควร
แลวก็เสด็จขึ้น

ครั้นถึงวันท ๗ เดือนมกราคม ทูตานุทูตสยามก็ออกจากกรุง
โรม มีความยินดีที่โปปทรงรับรองแข็งแรงสมแก่เกียรติยศดังนี้ แล
ก็โดยสถานลงเรือไปวันหนึ่ง จึงถึงเมืองชวติเวกกีเยหวัเมืองปากอ่าว

ชายทะเลของกรุงโรม ผู้รักษาเมืองนั้นก็ออกมาต้อนรับพร้อมด้วยกรม
การแลพลทหารที่ประจำเมืองทั้งปวง แลกำนันของไปอยู่ที่ทอกลสมอ
ในอ่าวนั้น จึงยิงปืนใหญ่คำนับทูตานุทูตสยามเป็นการเอิกเกริกใหญ่
ยิ่ง ผู้รักษาเมืองก็พาทูตานุทูตสยามไปพักในจวนเมืองนั้น แล้วจัด
การเลี้ยงราชทูตสยามทบนทำเนียบตามสมควร
รุ่งขึ้นวันอาทิตย์เป็นวันที่ ๘ เดือนมกราคม ทูตานุทูตสยามกับ
บาทหลวงล่ามผู้กำกับพร้อมกัน ลงเรือกำปั่นใบขาวเกาะมระตาใต้ใบ
ไปยังกรุงฝรั่งเศส

(เซ็น) เยวิน

แปลแลเรียบเรียง.

ห้องสมุดพุทธสมาคม
จังหวัดนครราชสีมา

W: 2016 W: 2016

now. 1/1/16
